PRIMELE TRADUCERI DIN *HALIMA* ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

EUGENIA DIMA

Celebra culegere de basme orientale *O mie și una de nopți*, publicată în limba franceză de Antoine Galland, precum și prelucrarea lui Pétis de la Croix, intitulată *O mie și una de zile*, au avut încă de la începutul secolului al XVIII-lea o largă circulație europeană. Versiunile italiene ale acestor două cicluri au fost unificate în compilații grecești, publicate la Veneția (1757—1762) și la Viena (sfîrșitul secolului al XVIII-lea), care s-au răspîndit și în Țările Române. Mai ales acestea din urmă au fost traduse la noi, numărul mare de copii oglindind succesul de care s-au bucurat poveștile orientale în rîndul cititorilor români. În afară de culegerile grecești, au mai circulat în Țările Române și alte versiuni traduse și apoi reproduse de asemenea în copii manuscrise.

În cultura noastră s-au efectuat studii ample în care s-au analizat răspîndirea și importanța acestei cărți populare, cunoscută și sub numele de *Halima*, s-au stabilit originalele care au stat la baza unora din traducerile românești. În acest sens, contribuții de seamă au adus M. Gaster[1], N. Cărtojan[2], Dorothea Sasu-Țimerman[3], Dan Simonescu[4], I. Zugrav[5], Marta Anineanu[6], Mircea Anghelescu[7]; semnalăm, de asemenea, tratarea monografică din *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*[8]. Un instrument de lucru deosebit de util pentru prezentarea filologică a traducerilor românești

---

[1] M. Gaster, *Literatura populară română*, București, 1883, p. 92—103.

[2] N. Cartojan, *Cărțile populare în literatura românească*, II, București, 1938, p. 298—320.

[3] Dorothea Sasu-Țimerman, *„Les Milles et une nuits" dans la littérature roumaine*, în „Studia et acta orientalia", II, 1959, p. 189—205.

[4] Ion Chițimia, Dan Simonescu, *Cărțile populare în literatura românească*, I, București, 1963; nota introductivă de la p. 405—408 a fost alcătuită de Dan Simonescu.

[5] I. Zugrav, *Un vechi manuscris cu „Istorii persășți" din Biblioteca Mănăstirii Sf. Ioan cel Nou de la Suceava*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei", XLIII, 1967, nr. 11—12, p. 702—705.

[6] Marta Anineanu, *Povestea lui Camaralzaman*, în „Revista de istorie și teorie literară", t. XIX, 1970, nr. 2, p. 291—294.

[7] Mircea Anghelescu, *Prima traducere românească din Halima*, în LR, XXI, 1972, nr. 3, p. 263—266; idem, *Observații cu privire la traducerile românești din Halima în secolul al XVIII-lea*, în LR, XXIII, 1974, nr. 1, p. 25—28; idem, *Literatura română și Orientul (secolele XVII—XIX)*, București, 1975.

[8] *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, București, 1979, p. 423—424; articolul *Halima* este semnat de Constantin Teodorovici.

BDD-A1371 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:00 UTC)

din *Halima* îl reprezintă *Bibliografia analitică a literaturii române vechi*, alcătuită de Mihai Moraru și Cătălina Velculescu [9].

Deoarece au rămas nerezolvate unele aspecte legate în special de partea filologică și lingvistică a chestiunii, în bibliografia parcursă apărînd unele inconsecvențe și chiar erori, ne-am propus în lucrarea de față să studiem toate traducerile românești ale *Halimalei*, păstrate în manuscris, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și de la începutul secolului al XIX-lea, pentru a fixa numărul arhetipurilor și filiația dintre manuscrise, să încercăm, acolo unde va fi posibil, să descoperim traducătorii rămași necunoscuți sau originalele folosite, să localizăm traducerea sau copierea unui text. Obiectul cercetării noastre îl constituie un număr de douăzeci de manuscrise care conțin traduceri integrale sau fragmentare din *Halima* [10]. Ne-am oprit numai la acestea, deoarece ele pun probleme de filologie deosebite, iar o dată cu publicarea de către Gherasim Gorjan [11] și mai ales de către I. Barac [12] a poveștilor orientale se inaugurează seria traducerilor moderne, tipărite.

Manuscrisele vor fi analizate în continuare grupate pe versiuni.

Versiunea A

1. Cel mai vechi text românesc din *Halima* se află în ms. *V-15* de la BCU Iași și a fost copiat la 1771. Manuscrisul a fost prezentat pentru prima dată de Mircea Anghelescu [13]; autorul constată că textul, scris de copistul moldovean Luca, ar corespunde unui capitol din volumul al doilea al versiunii grecești, tipărit la Veneția în 1762, dar că totuși nu pare a fi tradus după un original grecesc deoarece există deosebiri semnificative în privința narațiunii și a foneticii numelor proprii. Mircea Anghelescu conchide că „intermediarul posibil ar fi unul din limba slavă (sic !), polonă sau rusă" [14]. Capitolul din *Halima* semnalat de Mircea Anghelescu în ms. *V*-15 este intitulat *Istorie veche a lui Arun Rășîd, împăratul de Bagdat* (f. 80^{r}—102^{r}).

Parcurgînd și noi acest manuscris, am ajuns la unele concluzii diferite de ale autorului citat. Textul din *Halima* nu se află numai între f. 80^{r}—102^{r}, ci se continuă pînă la f. 115^{r} cu *Istorie a lui Răzvan Șah, împăratului de la China, adecă de la Cinmacin*; acestui capitol i-ar corespunde, în ediția grecească, *Istoria împăratului Ruxad și a împărătesei Cheristanii* [15] din volumul al doilea, care cuprinde povestiri din ciclul *O mie și una de zile* [16]. Mircea Anghe-

[9] Mihai Moraru și Cătălina Velculescu, *Bibliografia analitică a cărților populare laice*, partea a II-a, București, 1978, p. 307—334 (în continuare, *BCP*).

[10] Nu am avut în vedere ms. *5763* de la BAR (fost *5902*), care este o prelucrare românească și ms. *1170* de la BAR, localizare după traducerea lui Gherasim Gorjan.

[11] Gherasim Gorjan, *Halima sau povestiri mitologhicești arabești*, I—IV, București, 1835—1838.

[12] Ioan Barac, *O mie și una de nopți. Istorii arabicești sau Halima*, I—VIII, Brașov, 1836—1840.

[13] Vezi Mircea Anghelescu, *Prima traducere românească*.

[14] *Ibidem*, p. 266.

[15] Deoarece ms. *2587* de la BAR este complet, conținînd toate capitolele din ediția greacă, vom cita în continuare titlurile poveștilor după acest manuscris (așa cum se întîlnesc în cuprinsul textului și nu în scara aflată la f. 2^{r}—3^{r}).

[16] Deci, povestirile din ms. *V-15* corespund, în ms. *2587*, porțiunii aflate între f. 71^{v}—116^{r} din tomul II.

BDD-A1371 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:00 UTC)

Iescu nu a mai observat că pe f. 90^{v}—91^{r} apare o intercalare în text explicată astfel de copist într-o notă în partea de sus a filei 90^{v} ; „Întoarce cealaltă foaie înainte, căci la scris s-au greșit această foaie, și pentru ca să nu rămîi albă s-au scris aice altă istorii mai mică". Fragmentul intercalat reprezintă un scurt rezumat al întregului ciclu *O mie și una de nopți*. Prezența acestuia ne-a determinat să apreciem că în ms. *V-15* au fost selectate și transcrise doar cîteva capitole dintr-un arhetip românesc care conținea un număr mai mare de povești.

În privința trăsăturilor lingvistice ale fragmentului din *Halima*, remarcăm numeroase fonetisme moldovenești : *fetile* 103^{v}, *fimei* 80^{v}, *de la o vremi* 103^{r} ; *au micșurat* 80^{v} ; *aice* 103^{r}, *avé* 102^{v}, *m-am dezmîniet* 89^{v}, *ieșé* 102^{v}, *și-l iubié* 102^{v}, *s-au mîngîiet* 107^{v}, *să pulé* 103^{v} ; *voie ră* 85^{v}, 98^{v}, 108^{r} ; *măsălile* 97^{v}, *să asamănă* 103^{r}, *au însărat* 103^{r}, *sară* 81^{r}, *sîngur* 80^{r} ; *șăzusă* 81^{v} ; *au agiuns* 81^{r}, 102^{v}, 110^{r}, *gios* 81^{r}, *prin pregiur* 102^{v} ; *i s-a faci* 109^{r}.

În ceea ce privește neologismele, constatăm prezența unui număr redus de cuvinte de origine neogreacă : *extaticos* 83^{r}, *fandasie* 80^{r}, *pombă* 111^{v}, *topazion* 94^{r} ; în schimb, se semnalează o frecvență mare a împrumuturilor din limba turcă. Dacă unele din ele aveau o circulație relativ mare în limba română din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, fiind adaptate la sistemul fonetic al limbii noastre (*efendi* 92^{r}, *hangeri* 95^{v}, *hazneaoa* 93^{r}, *iașmac* 96^{r}, *menzil* 95^{r}), altele păstrează aspectul fonetic al etimonului sau sînt aproape necunoscute în limba literară din această epocă (*cahvalîă* „gustare" 114^{r}, *călăci caftan* 98^{r}, *ceșmé* 87^{r}, *chiabut* „stofă" 97^{v}, 99^{r}, *cîzlar agasi* 85^{v}, *fetfá* „decizie" 106^{r}, *giuvahergiu* 81^{r}, 81^{v}, *muazîz* „paznic" 103^{v}, *șerbethana* 89^{v}, *turbé* și *turbeoa* „cavou" 97^{v} etc.). Numele proprii trădează de asemenea influența turcă : *Abul Vatah* 98^{v}, *Abul Casîm* 81^{v}, *Oli Bin Haida* 104^{v}, *Apdul Azîz* 84^{r}, 90^{r}, *Balcîz* 95^{v}, *Mehmet* 110^{v}, *Namahrim* 87^{v}, 88^{r}, *Ogea Isuf* 85^{r}, *Șihristan* 103^{v}, 111^{r}. Uneori se întîlnesc cuvinte sau chiar propoziții în limba turcă (p. 85^{r}) ; la f. 82^{v} se vorbește despre „un taxim foarte frumos zicînd...", după care urmează, în paranteză, mai multe cuvinte turcești. Pentru a fi înțeles, traducătorul recurge uneori la glosări sau la explicații : *sazuri, adecă muzice* f. 82^{r} ; *au întrat într-un halvis odasi, adecă casă de taină* 98^{v} ; *care bucate pe limba persască să cheamă rumanașa* 107^{r}.

Deoarece în ms. *V-15* ordonarea capitolelor coincide cu cea din ediția greacă, prezentăm cîte un fragment din povestea *Istoria întîmplărilor bogatului Abdul Barsi* în scopul evidențierii deosebirilor existente între versiunea din ms. *V-15* și cea din ms. *2587*, tradusă după tipărirea greacă amintită mai sus.

> Ms. *V-15*, f. 97^{v} : „Îndată au poroncit veziriul acelor 2 *ciohodari* de l-au golit pînă la brîu și cu pei de bou ce era făcute ca puhile, au început a-l// 98^{r}) bate cîteva ceasuri ; care Abul Casîm, nefiind învățat să rabde atîta usturime, au leșinat, rămînd ca un mort ; și așe încă l-au mai bătut cîtva și iar l-au pus în *chiabut* și l-au pus la locul lui unde era și, închizînd ușa *turbelii*, au dat cheia".
>
> Ms. *2587*, f. 87^{v} : „Îndată cum isprăvi aceste cuvinte, porunci nelegiuitu[l] și răul de cuget veziriul la robii lui de l-au bătut cu vine de bou atîta cît l-au făcu[t] pre ticălosul de căzu leșinat. Și cînd îl văzu veziriul într-această stare, au poruncit de l-au pus iar în coșciug și, închizîndu-l bine, s-au întors la saraiul lui".

BDD-A1371 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:00 UTC)

În ms. *V-15* nu există nici o informație despre traducător și nici un indiciu care să permită stabilirea vreunei relații în legătură cu acesta sau cu originalul utilizat.

2. Ms. miscel. *1067* de la BAR, de pe la 1779, cuprinde între f. 71r—88v, 91r—103v, 106r—114r și 118r—131r șase povești orientale din care trei nu au corespondent în ediția greacă din 1757—1762. Acestea sînt: *Istorie unii feti di-mpărat cu-n alvagiu* (f. 71r—73v), *Istorie lui Halil, ficiorul lui Ahmet, împărat de la Bagdat, și a lui Ibraim, feciorul vizirîlui de acolo* (f. 91r—103v) și *Istorie a unui negutitori din Țarigrad ce s-au numit negustoriul cel frumos* (f. 118r—122v) [17]. Intercalate între acestea se află alte trei basme, existente și în tomurile II și III ale *Halimalei* grecești: *Istorie lui Abul Hasim carilea au fost trăitori într-o cetate anumi Bagdat care iara supt stăpînire împăratului Aron de la Bagdat* (f. 74r—88v) [18], *Istorie lui Huz, împăratul de la Bagdat, carile au cercat ca să afle om fără de casavet* (f. 106r—114r) [19], *Istorie lui Huz, împăratul de la Bagdat, pentru o fimei de la care, înșelîndu-se, avea casavet* (f. 123r—131r) [20].

Comparînd ms. *1067* cu ms. *V-15* se constată că au o singură poveste comună, aceasta prezentînd evidente asemănări în privința narațiunii și a trăsăturilor lingvistice. Copiat de un moldovean, ms. *1067* are, ca și ms. *V-15*, numeroase particularități specifice mai ales graiurilor nordice: *aice* 126r; *necontinite* 74r, *de vremi ce* 125v, *foarti* 74r, *iastă noapti* 126r; *nu vre* 74r; *au micșurat* 74r; *va agiungi* 75r; *să margă cu mini* 75r; *feti frumoasă* 75v, *l-au asămănat* 74v, *să păzască* 74r; pl. *mînule* 76r; *să mîi acolo* 75r; *ogradă* 75r. Semnalăm de asemenea unele construcții comune ambelor manuscrise:

Ms. *1067*: *a micșura cinstea cuiva* f. 74v (*V-15*, f. 80v), *a păzi cinstea cuiva* f. 74r (*V-15*, f. 80r), *au rămas extaticos* f. 76v (*V-15*, f. 83r), *a se îndulci de darurile cuiva* f. 75r (*V-15*, f. 81r).

Ca și în ms. *V-15*, majoritatea împrumuturilor lexicale din ms. *1067* sînt de origine turcă: *căftan* 76r, *caiafet* 77v, *chesa* 76r, *lála* 74r, *peschil* „peșchir" 75v, *taxim* 76v, *udugaci* „odagaci" 76v etc.

Pentru a se putea urmări apropierea dintre textele celor două manuscrise, reproducem un fragment din basmul *Istoria lui Abdul Barsi*.

> Ms. *1067*, f. 74r: „Pre cinstite împărate, eu, fiind boieriu de împărăție ta și trimes cu slujbă la cetate Bara, aflat-am acolo pre un om ce-l cheamă Abu Hasim' dar, împărate, să nu-ț paie că-ți spui minciuni, ce întru adivărul arăt împărăției tale că acel om esti și mai bogat și mai milostiv decît împărăție ta și încă către mine nu să lăuda".
>
> Ms. *V-15*, f. 80v: „O, împărate pre norocit, fiind eu robul tău trimes cu trebile împărătești de tine, la cetate Basra, văzut-am acolo pe un om anume Albu Casîm și nu zic prin păreri, ce adevărat, acest om este și mai bogat și mai darnic și împodobit cu toate bunătățile decît împărăție ta".

[17] Vezi *Catalogul manuscriselor românești*, întocmit de G. Strempel, vol. IV, București, 1967, p. 26—27 și Mircea Anghelescu, *Observații...*, p. 25—26.

[18] În ms. *2 587*, povestea se intitulează *Istoria întîmplărilor lui Abdul Barsi cel bogat* (f. 75r—91r), tomul II.

[19] În ms. *2587*: *Istoria împăratului Vedredin Lolu și a veziriului său* (f. 148r—160r), tomul II.

[20] În ms. *2587*: *Istoria prea frumoasei Araghiei* (f. 198v—203v), tomul III.

BDD-A1371 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:00 UTC)

Fragmentul similar din ms. *2587*, f. 71^{v}, mult diferit de celelalte două, este acesta :

„La cetatea Basra să află un om, supusul tău, carele să numeşte Abtul Barsi şi măcar că este un om fără dregătorie dar trăieşte cu mai multă încuviinţare şi bărbăţie decît orice împărat. Şi nu este împărat în lume ca să-l covîrşască la slobozenia darurilor ce face // (72^{r}) în toate zilele şi la încuviinţarea lui".

Ms. *1067* a fost copiat de logofătul moldovean Ioan Chira.

3. În ms. *5562*, de la BAR, între f. 1^{r}—26^{r} se află un fragment incomplet din *Halima*, cu titlul *Istorie lui Bulgasim, neguţătoriul de la Bastra*, copiat în Moldova, la 1839. Textul cuprinde *Istoria întîmplărilor bogatului Abdul Barsi* şi, intercalată, *Istoria doamnei ce s-au aflat într-un sac*, aflate în ediţia greacă la începutul tomului al doilea. Existenţa şi în ms. *V-15* a poveştilor din ms. *5562* ne-a permis compararea desfăşurării firului narativ, a particularităţilor textului şi desprinderea concluziei că ambele manuscrise pornesc de la un arhetip comun. În sprijinul acestei afirmaţii, reproducem cîte un fragment din cele două manuscrise :

Ms. *5562*, f. 12^{v} : „Am tras ţărna în laturi pîn ce am dat de sac şi, scoţînd sacul afară, l-am văzut crunt de sînge şi dezlegîndu-l am găsît într-însul o fată care ave groznice rani pe trupul ei, din care curge izvor de sînge. Şi cu clătire sacului s-au arătat oareşce sămn cum că este vii şi cu puţînă [...]. Iară eu, văzînd grozăvii ca acee, m-au cuprins o jalnică spaimă şi îndată, cu mare silinţă, am început a-i trage sîngele cu gura şi i-am scos sacul din cap şi am început a-i lega ranile ei şi am stricat tot sacul şi, neavînd cu ce mai lega să cuprindă toate ranile, am tăiet şi din poalele cămeşii pîn am cuprins toate ranile ei de le-am legat. Apoi, mai viindu-ş oareşce în fire şi simţire de multe dureri ce ave, abie au putut cătinel de au cerut puţînă apă să bei, iară eu m-am dus la cişme// (13^{r}) şi i-am adus apă, iară e numai cît au gustat puţintică şi atunci am văzut şi hainele de pre dînsa şi măcar că era pline de sînge, dară eu am cunoscut că nu-i din neam prost. Şi e atunce pre încet mi-au mulţămit pentru apă zicînd să ieu plată de la Dumnezău pentru binile ci i-am făcut şi mi-au zis : — Tînărule, vez că ranile mele nu sînt de moarte, ci ti poftesc fă binele desăvîrşit şi mă ie di aice şi mă du în han în cetate, că nu-ţ va fi osteneala în zădar".

Ms *V-15*, f. 87^{r} : „Am început a tragi ţărna pără am dat de sac şi, scoţînd sacul afară, l-am văzut crunt de sînge şi îndată dezlegîndu-l am văzut o fată tot rane şi pre tare cura sîngele. Dar cu toate aceste am văzut fata că nu era moartă, ce numai abie i să băte sufletul. Văzînd eu lucru aşe, mi s-au făcut milă şi am început a-i trage sîngele şi de o vremi, după ce am socotit cum şi ranele nu sînt de moarte, am început cu saricul a le lega şi, stricînd tot saricul, încă mi-am tăiet şi antereul mieu dispre o poală. Atunce mai răsuflîndu-să şi fata abie au început prea cătinel a ceri puţinea apă şi îndat am mers la cişme de i-am adus; i-am văzut şi boarfile, măcar că era pline de sînge dar tot să cunoştea că nu este om prost. După ce au băut şi apă, mi-au zis : —Dumnezău să-ţi mulţămască, binile ce mi-ai făcut. Dar cu toate, vez tinere că ranele mele nu sînt de moarte ce te poftesc du-mă în cetate la un han căci nu ţ-a fi osteneala în zădar".

Concluzia care se desprinde din analiza ms. *V-15*, *1067*, şi *5562* este că toate trei au la bază un arhetip comun din care s-au păstrat doar copii fragmentare, cuprinzînd selecţii diferite de texte. Mai trebuie remarcat faptul

BDD-A1371 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:00 UTC)

că, deși sînt unele diferențe lingvistice și stilistice, succesiunea poveștilor coincide cu cea din ediția greacă. În privința originalului după care s-a făcut traducerea, deocamdată nu se pot face afirmații precise. Mircea Anghelescu își îndreaptă atenția către un original slav, presupunînd că traducătorul va fi folosit prima ediție rusească din anul 1763, intitulată *O mie și una de nopți* [21]. Considerăm că această supoziție nu rezistă, deoarece, în cataloagele tipăriturilor rusești, poloneze și sîrbești de pînă la 1771 pe care le-am parcurs, nu se află înregistrată nici o ediție care să cuprindă povești din ciclul *O mie și una de zile*, prezente însă în manuscrisele românești. Astfel, din 1763 pînă în 1773 s-a publicat la Moscova în limba rusă ciclul *O mie și una de nopți*, aparținînd lui Galland, în 12 volume, iar *O mie și una de zile* a fost tipărit abia între 1778—1779 [22]. În Polonia s-a tradus, de asemenea, numai *O mie și una de nopți*, publicarea basmelor, la Varșovia, începînd din anul 1766 [23]. În limba sîrbă nu există pînă la 1771 nici o tipăritură din aceste cicluri [24].

Ținînd cont de faptul că, față de ediția greacă, sînt în aceste manuscrise unele modificări în narațiunea basmelor, interpolări sau chiar povești întregi care nu sînt incluse în textul tipărit, credem că traducătorul român, probabil moldovean, va fi avut la dispoziție un original (manuscris) tradus la rîndul său dintr-o compilație orientală. Astfel s-ar putea explica și prezența numeroșilor termeni de origine turcă sau a frazelor turcești din manuscrisele românești. Că în cultura noastră vor fi fost cunoscute și alte culegeri de povești orientale, traduse în limba română, se poate constata și din cercetarea cărții tipărite de Stanciu Gheorghiescu la București, în 1839, cu titlul *Povestire arabică vrednică de băgare de seamă*. Pe foaia de titlu editorul precizează *„găsită în manuscris și îndreptată"*, iar în prefață afirmă : „Această istorie... o am găsit-o în manuscris tradusă cine știe de cine și de cînd ; ce avea un stil strein și prea nepotrivit cu vorbirea din zioa de astăzi ; eu însă prescriind-o m-am silit după puterea mea a o face oarece mai plăcută la citit" (p. 3). Cartea conține numai *Povestea femeii tăiate, a celor trei mere și a harapului Rihan* din ciclul *O mie și una de nopți*, neinclusă în ediția greacă [25].

Admițînd ca adevărată afirmația lui Stanciu Gheorghiescu, am parcurs textul pentru a aprecia limba originalului după care s-a tradus, luînd în considerare și revizia editorului. În acest sens, am remarcat mai cu seamă prezența unor cuvinte de origine turcă : *baba* „tată" p. 58, *bohcea* p. 58, *dalcauci* „paraziți, vagabonzi" p. 41, *giurlu-burlu* „în dezordine" p. 45, precum și două propoziții în turcește reproduse la p. 46.

Cu toate aceste precizări, rămîne încă deschisă problema originalului pentru manuscrisele versiunii A.

Versiunea B

1. O altă versiune o reprezintă traducerea în limba română a primei ediții grecești din *Halima*, care este, la rîndul său, o compilație din ciclurile de

[21] Vezi Mircea Anghelescu, *Prima traducere...*, p. 266.

[22] *Svodnyj Katalog russkoj knigi graždanskoj pečati* XVIII *veka 1725—1800*, Moscova, 1965, nr. 7416.

[23] Vezi Felix Bentkowski, *Historya literatury Polskiej*, I, Varșovia, 1814, p. 465.

[24] Vezi Gheorghe Mihailovici, *Srpska bibliografta XVIII veka*, Belgrad, 1964.

[25] Cartea editată de Stanciu Gheorghiescu a fost comentată de M. Gaster, *Literatura populară...*, p. 96—103.

BDD-A1371 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:00 UTC)

povești ale lui Galland și Pétis de la Croix publicate în limba italiană [26]. În istoria noastră literară s-au perpetuat pînă de curînd confuzii legate de numărul volumelor ediției *princeps* grecești, de anul apariției acesteia și de reeditările din cursul secolului al XVIII-lea.

Emile Legrand [27] a arătat că prima traducere în limba greacă s-a publicat la Veneția în trei volume, și anume : primul volum a fost tipărit în anul 1757, iar volumele al doilea și al treilea au apărut în anul 1762.

O serie de confuzii pornesc în primul rînd de la N. Cartojan, care, în lucrarea *Cărțile populare în literatura românească*, afirmă : „Din prefața edițiilor ulterioare aflăm că prima ediție a avut 4 tomuri dar că de la a treia ediție s-a suprimat un tom, așa că s-a ajuns la trei tomuri" [28].

În nota editorului din prefața primului volum din 1757, acesta își arată intenția de a publica *Halimaua* în patru tomuri [29]. Explicația faptului că s-a renunțat la acest proiect se află în introducerea la volumul al doilea, care însă nu ne-a fost accesibil. Presupunerea noastră se bazează pe existența în ms. *5499* de la BAR, *Aravicesc băsnuitori* [30], care cuprinde traducerea tomului al doilea, a unui preambul al editorului păstrat și de tălmăcitorul român, în care se precizează :

> „După ce am văzut buna cerere și priimire care au// dobîndit tomul cel dintîi al aceștii cărți ce să numește *Mitologhion aravicesc*, mai virtos văzînd rîvna cetitorilor cum că poftesc să vază la lumină și ceelantă curgere acestui Mitologhicon, cum le făgăduisem la tomul cel dintîi, pentru aceea iată că vă aduc și pă al doilea și pă al treilea, *care va fi și cel de pre urmă, măcară că hotărîsem cum istoria acestui Mitologhicon să o încheiem în patru tomuri* [s.n.], dar de vreme ce tălmăcitorul au socotit cum că aceasta carte, de să va scoate în patru tomuri, poate să facă îngreuiere cetitorului atît pentru cheltuială, cît și pentru cetanie, numai am hotărît cu cale să aduc pre cele mai frumoase și mai iscoditoare istorii și să scot afară pre cele care n-au dulceață și iscodire" (f. 1^{v}—1^{r}) [31].

La f. 163^{r} a aceluiași manuscris se repetă informația că ciclul de povești „va urma și *în tomul al treilea* care după obicinuință să tipărește și *carele va fi și cel de pre urmă*".

În legătură cu reluările acestei prime compilații grecești, din bibliografia lui Legrand reiese că nu a mai existat o altă ediție în secolul al XVIII-lea [32].

---

[26] Mircea Anghelescu precizează, în lucrarea *Literatura română și Orientul*, p. 52, originalele italiene care au stat la baza textului grec : *Novelle arabe in mille ed una notte, tradotte in Francese e dal Francese nel volgare italiano*, Veneția, 1721—1722, și *Novelle persiane divise în mille ed una giornata, tradotte in Francese e dal Francese nel volgare Italiano*, Veneția, 1720.

[27] Émile Legrand, *Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des grecs du dix-huitième siècle*, vol. I, Paris, 1918, nr. 500. Catalogul lui Legrand cuprinde cărțile grecești tipărite pînă în anul 1790.

[28] Vezi N. Cartojan, *Cărțile populare...*, vol. I, p. 307.

[29] 'Αραβικόν μυθολογικόν, Veneția, 1757, p. 5. Semnalăm cu acest prilej existența primului volum al acestei ediții deosebit de rare la BCU Iași, sub cota CR 1 341.

[30] Ms. *5 499* este o copie din 1818 după un original datat 1788.

[31] Această expunere de motive a editorului este reprodusă în edițiile ulterioare. Vezi și introducerea la tomul al doilea din 'Αραβικόν μυθολογικόν, retipărit la Veneția în anul 1815, p. 3—4, aflat la Arhivele Statului din București, sub cota II 1 100.

[32] La sfîrșitul volumului întîi din Νέα χαλιμά, publicat de Polizois Lampanitziotis la Viena în 1791, se află un catalog al cărților grecești tipărite pînă la acea dată în care se menționează și prima ediție 'Αραβικόν μυθολογικόν în trei tomuri.

BDD-A1371 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:00 UTC)

Mircea Angelescu ne informează că abia în secolul al XIX-lea s-a reeditat această versiune în trei volume, în anii 1803, 1815 și 1881, observînd totodată preluarea fără modificări a foilor de titlu ale ediției *princeps* [33]. Reproducerea chiar și a prefeței volumului întîi din anul 1757 a provocat așadar neînțelegerile amintite.

În secolul al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea s-au făcut, după prima ediție greacă, mai multe traduceri în limba română rămase în numeroase manuscrise și o tălmăcire publicată de G. Gorjan între anii 1835—1837. Dintre toate manuscrisele păstrate pînă astăzi, traducerea integrală a celor trei tomuri se află numai în ms. *2587* de la BAR. Manuscrisul, de format mare, conține 246 de file, din care lipsesc foaia de titlu și ultima filă pe care se află colofonul, ceea ce ne privează de informații în legătură cu numele traducătorului sau al copistului, cu data traducerii sau a copierii. Semnalăm însă o mențiune prețioasă aflată în partea de jos a filei 4^{r} unde, o altă mînă decît cea a copistului, notează : „A lui Rafail, igumen Hurezului, tîlmăcită și scrisă cu a sa chieltuială, 1783, aprilie 10". Reprodusă pentru prima dată de M. Gaster [34], această însemnare, cu valoare de *ex libris*, scrisă de Rafail probabil la cîțiva ani de la efectuarea copiei, a fost ulterior greșit interpretată, astfel încît în numeroase lucrări de istorie literară sau de filologie s-a atribuit traducerea lui Rafail. Faptul că Rafail s-a interesat de traducerea și copierea unei cărți se înscrie în pasiunea de bibliofil a acestuia, manifestată, în jurul anilor 1780, și prin procurarea unor copii manuscrise comandate călugărilor rîmniceni. Astfel, Grigore Rîmniceanu transcrie, între anii 1779—1781, pentru Rafail, următoarele manuscrise aflate astăzi la BAR : ms. *2570* < *Miscelaneu teologic* >, din 1780, ms. *2577*, *Varlaam și Ioasaf*, din anul 1781, ms. *4650*, *Istoria Țării Românești*, din 1781, iar Ioan Rîmniceanu copie ms. *2567*, *Oglinda bogosloviei*, în anul 1779 [35]. Rafail însuși a fost ani de-a rîndul, la începutul vieții călugărești, un iscusit copist, numeroase manuscrise, rod al ostenelii sale, păstrîndu-se pînă astăzi : ms. *2195*, *2197*, *2207*, *2521*, *2569*, *2585*, *2597*, *2633*, *2667*, *3008*, *5110* cu conținut teologal și ms. *2353* cuprinzînd *Istoria Rusiei* și *Viața marelui Petru*, toate aflate la BAR [36].

Pornindu-se probabil de la faptul că Rafail era posesorul ms. *2587*, i s-a atribuit lui traducerea *Halimalei*. Relația nu rezistă, căci, din întreaga sa activitate cunoscută, Rafail nu apare nicăieri ca traducător, ci doar ca diortositor. Manuscrisele autografe în care se întîlnește consemnarea „cu osteneala lui..." reprezintă nota de copist, putîndu-se presupune doar o intervenție în text în sensul îmbunătățirii sale și nu o afirmare a faptului că a efectuat operația de traducere. N. Cartojan își exprimă îndoiala că tălmăcirea ms. *2587* va fi fost făcută de Rafail și își îndreaptă atenția către traducătorul *Mineelor*, Iordan Capadochianul : „E posibil dar ca acesta să fi purtat greul traducerii și ca Rafail, plecînd de la Episcopie pentru a lua în primire stăreția de la Hurez, să fi adus cu el un manuscris al traducerii, pe care l-a răspîndit în

[33] Vezi Mircea Anghelescu, *Prima traducere...*, p. 263.
[34] Vezi M. Gaster, *Literatura populară...*, p. 95.
[35] Vezi G. Ștrempel, *Copiști de manuscrise românești pînă la 1800*, vol. I, București, 1959, p. 92, 122.
[36] *Ibidem*, p. 196—201 ; idem, *Catalogul manuscriselor românești*, II, București, 1983, p. 211, 303—304; N.A. Ursu, *Un cărturar român necunoscut din secolul al XVIII-lea*, în „Cronica", XX, 1985, nr. 35, 30 august, p. 5.

BDD-A1371 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:00 UTC)

mănăstirea Hurez" [37]. Din comentariul lui N. Cartojan de la paginile 308, 309, reținem aprecierea în legătură cu intensa activitate desfășurată de Rafail ca diortositor de cărți bisericești, iar în privința atribuirii traducerii lui Iordan Capadochianul ne exprimăm rezervele, valabile și în cazul lui Rafail sau al altor persoane aparținînd cinului călugăresc. Căci, dacă se cunosc suficiente cazuri în care călugării au copiat, la comanda unui prelat sau a unui boier bogat, cărți cu conținut laic, este greu de admis că în austera atmosferă monahală din mănăstiri se va fi făcut traducerea unei cărți laice cu pasaje licențioase cum este *Halima*. În biblioteca lui Rafail, inventariată la moartea monahului [38], se afla un mare număr de cărți și manuscrise, în majoritate cu caracter religios, cîteva lexicoane, gramatici, istorii și două cărți populare: *Istoria Troadei* și *Varlaam și Ioasaf*. Față de specificul acestora, interesul manifestat de Rafail pentru *Halima* rămîne așadar izolat și, cel puțin deocamdată, greu de explicat [39]. În cele trei volume ale ms. *2587* sînt incluse toate poveștile aflate în prima ediție grecească, respectîndu-se întocmai ordinea lor și împărțirea în tomuri [40]. Compararea cîtorva fragmente din ms. *2587* cu pasajele corespunzătoare din textul grecesc ne-a confirmat că originalul care a stat la baza traducerii românești este cel tipărit la Veneția în anii 1757 și 1762.

Studierea ms. *2587* sub raport lingvistic ne-a condus la concluzia că traducerea și copierea au fost făcute de vorbitori ai subdialectului muntenesc, deoarece în text au pătruns numeroase particularități specifice acestuia.

Dintre acestea prezentăm cîteva exemple. În fonetică: 1) trecerea lui *ă* la *o* în *tovaroș* 11^{r}, 34^{v}, 51^{v} și *tovărășie* 11^{r}, 31^{r}, 110^{v}, 218^{v}; 2) *u* trece la *i* și *s* devine *ț*: *supțiori* 169^{r}; 3) păstrarea lui *o* aton în *cocon* 107^{v}, 109^{v}, *coconași* 106^{v}, *cocoană* 22^{r}, 29^{v}, *cocoș* 9^{v}; 4) trecerea lui *gi* etimologic la *j*: *au ajuns* 7^{r}, *ajutori* 38^{v}, 110^{r}, 125^{v}, *ajutora* 165^{v}, *batjocori* 26^{v}, 136^{v}, *împrejurul* 91^{v}, *jos* 39^{v}, *jumătate* 11^{r}, *jurământ* 7^{r}; 5) lipsa propagării lui *n*: *genuchi* 6^{v}, 97^{r}, 134^{r}, 195^{v}, *îngenuchia* 11^{r}, 27^{v}, 37^{r}; 6) proteza lui *h* în *hodaie* 107^{v}, 150^{v}, 192^{r}; 7) *d* dur: *după* „de pe" 46^{v}, 78^{v}, 135^{r}; 8) *ș* moale: *l-ași* ... 186^{v}, *crucișî* 51^{r}, *îngrășia* 54^{v}, *pășiunea* 46^{v}; 9) consoană fricativă devenită sonantă (nazală) sub influența lui *n*: *rîmnitoare* 158^{v}.

Dintre elementele lexicale caracteristice subdialectului muntenesc consemnăm: *coșciug* „sicriu" 55^{v}, 56^{r}, 87^{r}, *curte* 23^{v}, 41^{r}, *a înjura* 47^{v}, *a năduși* 18^{r}, *plapome* 134^{v}, *zăpadă* 182^{r}; variantele *livade* și *livede* „livadă" 6^{r}, 6^{v}, 42^{r}, 43^{r}, 109^{v}, 221^{r}; adverbul *aci* 15^{v}, 16^{v}.

În morfologie: identitatea persoanei a 3-a cu pers. a 6-a la indicativ prezent: *acelea ce nu i să cuvine* 32^{r}.

Mai remarcăm, sub raport lingvistic, prezența neologismelor de origine neogreacă explicabile atît prin influența originalului, cît și prin existența în limba literară din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea a numeroși termeni împrumutați din neogreacă: *canghelarie* 65^{v}, *chendisit* „brodat" 84^{v}, 92^{r}, *a englendesi* 186^{v}, *a heretisi* și *heritisi* „a saluta" 7^{r}, 119^{v}, 134^{r},

[37] Vezi N. Cartojan, *Cărțile populare...*, p. 309.

[38] Vezi I. Ionașcu, *Istoricul mănăstirii Hurez după documente inedite din Eforia Spitalelor Civile*, în „Arhivele Olteniei", XIV, 1935, p. 429—430.

[39] În inventar nu mai figurează traducerea din *Halima* (*ibidem*).

[40] Vezi enumerarea poveștilor în BCP II.

BDD-A1371 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:00 UTC)

idropicos 246^{r}, *marghiolie* 8^{v}, 17^{r}, *melanholicos* 161^{r}, *praxis* 183^{v} etc. Sesizînd că unele cuvinte sînt mai puţin cunoscute, tălmăcitorul, pentru a se face înţeles de cititorul român, recurge uneori la glosări : *cursari, adecă hoţi de mare* 66^{v}, *paremia, adecă pilda* 34^{v}, *proorizmos, adecă pentru aceea ce este scris omului* 129^{v}, *cu rinócheros, adecă cu cel încornat la nas* 49^{r}.

Ponderea mică a acestor cuvinte în ansamblul textului nu afectează cursivitatea stilului care rămîne caracteristică dominantă a traducerii justificînd, alături de frumuseţea poveştilor din *Halima*, numeroasele copii din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi de la începutul secolului al XIX-lea.

2. Parcurgînd ms. *II-126* de la BCU Iaşi, care cuprinde povestiri din *Halima*, pentru alcătuirea lucrării *Limba cronicilor şi a traducerilor româneşti din Moldova în perioada 1750—1800* (ms.), elaborată împreună cu Despina Ursu, N. A. Ursu a constatat că, pe lîngă fonetismele moldoveneşti datorate copistului, textul prezintă numeroase particularităţi fonetice şi lexicale muntenești. Presupunînd deci că ms. *II-126* este o copie a unei tălmăciri făcută în Ţara Românească, după prima ediţie a traducerii neogreceşti, Domnia sa ni l-a semnalat spre cercetare. Deoarece el nu a fost analizat în nici o lucrare de istorie literară şi nu a fost semnalat în indici bibliografici, îi vom face o descriere amănunţită, după modelul prezentărilor din *BCP*.

Acest manuscris, achiziţionat de Biblioteca Centrală Universitară din Iaşi în anul 1970 şi înregistrat sub cota *II-126*, este acefal, lipsindu-i foaia de titlu şi un fragment de la începutul primei poveşti ; transcrierea sa a fost făcută de mai mulţi copişti. Textul începe cu f. 2, iar lectura primelor file este dificilă, scrisul fiind afectat de umezeală. Manuscrisul are două părţi ; prima parte (f. 2^{r}—92^{r}) cuprinde tălmăcirea ultimelor poveşti din tomul al III-lea al primei ediţii greceşti din *Halima* ; în partea a doua (f. 1^{r}—184^{v}) se află basmele incluse în tomul I al tipăriturii greceşti. Probabil că inversarea acestor părţi s-a produs la legarea manuscrisului. Numerotaţia a fost făcută cu cifre arabe separat pentru fiecare tom [41].

Reproducem mai jos titlurile capitolelor, paginile corespunzătoare fiecărei poveşti, însemnările din manuscris.

[Tom III]

f. 3^{v} : Istoria vrednecului de patimi Abdulvar, ce să numeşte marele mai întîi poftitor călătorilor.
f. 4 lipseşte.
f. 13^{r} : Întîmplarea a 2 a lui Apulvar.
f. 18^{v} : Tîmplarea al 3 a lui Abulvar.
f. 20^{v} : Întîmplarea al 4 a lui Abulvar.
f. 25^{v} : Tîmplarea al 5 a lui Abulvar.
f. 30^{r} : Tîmplarea a 6 a lui Abulvar.
f. 36^{r} : Începerea istoriii vrednicului pătimitor ,lui Abulvar numitului mare poftitor ; călătoria al doilea.
f. 37^{v} : Tîmplarea al 7 a lui Abulvar.
f. 44^{v} : Tîmplarea al 8 a lui Abulvar.

[41] Pentru citare, în scopul diferenţierii paginaţiei, vom indica tomul corespunzător (I sau III) din originalul grec şi apoi numărul filei din manuscrisul românesc. În text vom utiliza şi următoarele prescurtări : pentru ms. *2587—Ha*, pentru ms. *II-126—Hb*, pentru ms. *2636—Hc*, pentru ms. *5499—Hd*.

BDD-A1371 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:00 UTC)

f. 53^{r} : Întîmplare al nooli a lui Abulvari şi sfîrşitul istoriii lui.
f. 54 şi 55 lipsesc.
f. 57^{r} : Sfîrşitul istoriii lui Vedridin Lolu şi a doi tovarăşi a lui.
f. 59^{r} : Istorie a doi fraţi zmii Adil şi Dalic.
f. 76^{v} : Istoria lui Fri [. . .] Tîmplarea frumoasei Respinii.
f. 92^{r} : Sfîrşit poveştilor arăpeşti, la leat 1778, dechemvrie 28.

Prin osîrdia şi osteneala vătafului. . . [nu este indicat nici un nume, fiind lăsat locul gol].

[Tom I]

f. 1^{r} : [Titlu] *Începutul istoriilor arăpeşti* scoasi di pe limba grecească pe limba moldovenească, prin osîrdia dumnealui vătav Şerban tălmăcindu-să, în zilile preluminatului domn Io Costantin Dimitrie Voivod la anii de la Hristos 1778, dechemvrie 12 dni, avînd în nuntru poveşti de tîmplări minunate şi frumoase. Povestea întîi — Istoria înţeleptului Aibim, împăratul Indiii.
f. 9^{r} : Povestea măgarului, a boului şi a plugarului.
f. 14^{r} : Istoria negustorului şi a zmăului.
f. 19^{r} : Istoria bătrînului dentăi şi a ciutii.
f. 24^{r} : Istoria al doilea bătrîn şi a celor doi negri cîini.
f. 28^{r} : Istoria păscarului.
f. 32^{v} : Istoria împăratului elinilor şi a doftorului Duvan.
f. 49^{v} : Istoria tînărului împărat cernitului ostrov.
f. 63^{r} : Istoria celor trei dervişi şi celor 5 giupînese den Vavilon.
f. 77^{r} : Istoria întîiului derviş, feciorul împăratului.
f. 82^{v} : Istoria al doilea derviş, feciorul împăratului.
f. 97^{r} : Istoria al treilea derviş, fecior împăratului.
f. 111^{r} : Istoria Zoidii
f. 120^{r} : Istoria Aminalii.
f. 124^{v} : Istoria lui Sevah Talasinu.
f. 127^{v} : Istoria întîiului taxid a lui Sevah Talasinu.
f. 135^{v}—136^{r} : Spunerea al 2 călătorie // a lui Sevah Talasinos.
f. 143^{r} : Călătoria al treilea a lui Sevah Talasinu.
f. 151^{r} : Spunerea a 4 cale a lui Sevah Talasinu.
f. 160^{v} : Istoria al 5 taxid a bogatului Sevah.
f. 167^{r} : Istoria a şaselea taxid al lui Sevah Talasiu.
f. 175^{v} : Istoria al şeptelea şi dupe urmă taxid a lui Sevah Talaseos.
f. 184^{v} : Însamnă că cîte istorii să adeverează Halima că are să spuie le are într-al doilea tom, de vreme că tălmăcitoru şi scriitoru aceştii cărţi să adeverească.

La sfîrşitul manuscrisului se mai află o foaie scrisă tot cu litere chirilice adăugată ulterior, căreia îi lipseşte partea de jos ; pe prima faţă este transcris un fragment dintr-o altă carte populară, probabil *Fiziologul*.

Din însemnările aflate la începutul tomului întîi şi la sfîrşitul tomului al treilea, reţinem deci numele traducătorului : *vătaful Şerban* şi perioada în care s-a efectuat copia : 12—28 decembrie 1778.

Studierea lingvistică a acestui manuscris ne-a prilejuit următoarele observaţii :

Textul prezintă unele particularităţi, mai ales fonetice, specifice graiurilor nordice, cum sînt :

1) palatalizarea labialei *p* : *chept* III, 80^{r}, *chetre* I, 64^{v}, 141^{v}, *chicioare* I, 141^{v} ; 2) *o* aton trecut la *u* în *cucoană* III, 82^{r} ; 3) refacerea denta-

BDD-A1371 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:00 UTC)

lelor în formele verbale *să împartă* I, 1^{v}, *să întindă* I, 2^{r}, *să trimită* I, 1^{v}, *să purceadă* I, 61^{v}, *să vadă* I, 1^{v}; 4) varianta *huiet* „vuiet" III, 41^{r}; 5) forma de pl. *minule* I, 2^{v}.

Se observă însă şi numeroase trăsături lingvistice care caracterizează graiurile sudice, de exemplu:

1) lipsa propagării lui *n* în *genuche* I, 6^{r}, *au îngenucheat* I, 21^{r}, 56^{v}; 2) *d* dur în *dupe* „de pe" I, 51^{r}, 58^{r}, III, 11^{v}, 19^{v}, 24^{v}, 65^{v}, 81^{r}; 3) consoană fricativă devenită sonantă (nazală) sub influenţa lui *n*: *ibomnic, -ă* I, 56^{v}, 59^{r}, III, 19^{v}, 20^{r}, 65^{v}, *pimniţă* I, 144^{v}; 4) formele *freun* „vreun" I, 68^{r}, *fro* „vreo" III, 81^{v}; singularul *livade* „livadă" I, 5^{v}, III, 39^{v}; adv. *acolea* I, 56^{v}.

Preponderenţa particularităţilor munteneşti în ms. *II-126* confirmă astfel ipoteza lui N.A. Ursu că avem de a face cu o copie moldovenească după o traducere efectuată în Ţara Românească. Comparînd fragmente din ms. *II-126* cu textele corespunzătoare din ms. *2587*, am ajuns la concluzia că ambele au la bază acelaşi arhetip. Reproducem mai jos, paralel, cîteva fragmente din care se poate observa asemănarea, care merge uneori pînă la identitate, între textele celor două manuscrise.

Tomul I, povestea *Istoria lui Sofi Aidin, împăratul Indiei*

Ms. *2587*, f. 4^{r}: „Şi după ce au aflat că îl chiamă frate-său la India, au priimit cu toată bucuria acest lucru. Deci, în grab au poruncit ca să aşaze corturile celе împărăteşti afară din oraş, în livezi şi în grădini ca să conăcească veziriul şi să aştepte pre împăratul o săptămînă pînă să va găti de drum".

Ms. *II-126*, tom I, f. 1^{v}: „Şi după ce au aflat că frate-său îl pofteşte la In-//(2^{r})-dia, cu toată bucuria au priimit. Deci au rînduit îndată ca să întindă corturile împărăteşti afară den oraş, la livezi şi la grădini, ca să conăcească vezirul şi să-l aştepte o săptămînă păn să va găti de calea lui".

Ms. *2587*, f. 6^{v}: „Într-acea vreme au rîdicat muierea ochii ei sus şi au văzut în copaci pre acei doi bărbaţi şi le-au făcut semn să se pogoare, însă fără a nu face sunet".

Ms. *II-126*, tom I, f. 6^{r}: „Într-aceea vreme ş-au rîdicat femeia ochii şi au văzut în vîrfu acelui copaci pe acei doi bărbaţi şi le-au făcut sămn ca să // (6^{v}) se pogoară, dar încet, să nu facă sunet".

Povestea *Măgarul, boul şi plugarul*

Ms. *2587*, f. 8^{r}: „Boul fericiia pre măgari pentru odihna care avea, zicîndu-i: — Laud şi rîvnesc norocul tău cel bun că eşti totdeauna în odihnă, mîncînd şi bînd şi primblîndu-te în livezi, afară din puţintică osteneală care faci de porţi pre stăpînul nostru de acasă pînă la holdă şi de la holdă pînă acasă".

Ms. *II-126*, tom I, f. 9^{v}: „Bou lăuda norocul măgarului pentru odihna care o avea zicîndu-i: —Laud şi rîvnesc bun norocul tău, că şăz totdeauna în odihnă, mîncînd şi bînd şi primblîndu-te pin livez, afară den puţină osteneală care faci, ducînd pe stăpînul nostru de acasă păn la ţarină şi de la ţarină iar acasă".

Din tomul al treilea reproducem un fragment din povestea:

Întîmplarea a 7 a lui Ambulvar

Ms. *2587*, f. 221^{r}: „Dar, vai mie! Dintr-o primejdie de furtună ne sileam să scăpăm şi cădeam la alta mai rea. Eram aproape să ieşim la pămînt şi tocma cînd era să ieşim, iată că vine un foarte mare crocodel cătră noi; acea înfricoşată jiganie, apropiindu-se de luntriţa noastră o lovi cu coada lui de o făcu multe bucăţi.

BDD-A1371 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:00 UTC)

Noi, fiindcă nu ieşisem încă la pămînt, căzurăm îndată în apă. Tot într-acea vreme jigania, deşchizîndiu-şi gura, înghiţi pre tovaroşul mieu, iară eu, cînd jigania mînca pre tovaroşul mieu, apucai la pămînt, înotînd şi aşa scăpai de primejdia jiganiei".

Ms. *II-126*, tom III, f. 38^c: „Dar, vai de mine ! De la o primejdie a furtunii ne sileam ca să ne mîntuim şi într-alta mai rea am căzut. Eram aproape ca să ne apucăm de uscat şi atuncea cînd eram să ieşim, iată că vine un corcodil foarte mare către noi; acel groaznic hiară apropiindu-se către luntre noastră cu coada lui l-au lovit odat şi au făcut-o fărîme. Noi încă nu ieşisăm la pămînt şi am căzut îndată în apă. Într-acea vreme hiara, deşchizînd gura, au înghiţit pe tovarusul mieu, şi eu, într-aceea vreme, cînd mînca pe tovarusul mieu, am apucat la pămînt înot şi într-acesta chip am scăpat de primejdia hiarăi".

Încheiem exemplificările cu două fragmente din ultima poveste a tomului al III-lea, intitulată *Istoria înfricoşatelor întîmplări ale frumoasei Respinei.*

Ms. *2587*, f. 242^v: „Ah, ticăloasă, (îi zise) într-acestaş chip răsplăteşti legilor priimirii de streini ! Pentru ce pricină ai vărsat sîngele fiului mieu? Ce ţi-au făcut acest prunc fără de răotate de i-ai ridicat viaţa ?".

Ms. *II-126*, tom III, f. 80^r: „Ah, sărmană, într-acesta chip răsplăteşti celor ce-ţ fac bine ! Pentru care pricină ai vărsat sîngele fiului mieu ? Ce ţ-au făcut acest nevinovat şi i-ai scurtat viaţa ?".

Ms. *2587*, f. 242^v: „Sau ai dreptate sau nedreptate, eu nu poci să te mai ţiu în casa mea, căci, avîndu-te înaintea ochilor noştri, adeseori ne aduci aminte duroarea copiluui nostru. Du-te dară de aici unde vei putea şi în loc a te pedepsi voi să te ajutieu bani ca să te // (243^r) poţi chivernisi".

Ms. *II-126*, tom III, f. 80^v: „Au ai dreptate au ai nedreptate nu mai pot ca să te ţin la casa mea pentru că, avîndu-te în ochii mieu, ne aduci aminte adese durerea fiului nostru. Du-te dar de aicea unde vii putea şi în loc ca să te pedepsesc te voi agiuta cu bani cu care să te poţi schivernisi".

Vom cita şi unele locuţiuni, expresii, construcţii etc. comune celor două manuscrise : *a se afla la mirare* „a se mira" (*Ha* 15^v ; *Hb* I, 26^v), *a pune la mirare* „a uimi" (*Ha* 22^r ; *Hb* I, 44^r), *a face lepădare* „a părăsi" (*Ha* 247^v ; *Hb* III, 90^r), *a nu face sunet* (*Ha* 6^v ; *Hb* I, 6^v), *a face osteneală* (*Ha* 8^r; *Hb* I, 9^v), *făr(ă) de zăbavă* „imediat" (*Ha* 4^v ; *Hb* I, 2^v) ; *a sili cinstea cuiva* „a necinsti", în următoare contexte : *ai atîta îndrăzneală ca să sileşti cinstea mea* (*Ha* 243^v) şi *ai atîta îndrăzneală ca să-m sileşti cinstea mea* (*Hb* III, 82^r) ; verbul *a ruga* construit cu dativul, în exemple ca : *mă rog dragostei tale* (*Ha* 7^v) *mă rog liniştirii tale* (*Ha* 38^r), *mă rog dragostii cei părinteşti* (*Hb* I, 8^v) ; *gros la cap* „stupid, prost", calc după ngr. χονδροκέφαλος, existent în *Ha* 8^r şi în *Hb* I, 9^v ; adverbul *împotrivă* „vis-à-vis" (*Ha* 4^v ; *Hb* I, 2^v).

În privinţa neologismelor, se constată un număr mult mai mare de termeni de origine neogreacă în *Hb* (*a apofasi* „a hotărî" I, 19^r, *catastasie* „situaţie" I, 24^v, 54^r, *epimelie* „grijă" I, 59^r, *a fanerosi* „a lumina" I, 55^r, *a pliroforisi* I, 74^r, *protimie* I, 56^v), unii păstrînd aspectul fonetic al etimonului grec (*diacrisis* „judecată" I, 66^r, *epidiótita* I, 57^r, *gnomicon* „cugetare" I, 66^r, *icodomes* „construcţii" I, 64^v, *periergos* I, 46^r, *perapsalisicumenis* I, 61^r, *praxin* I, 66^r etc.) faţă de *Ha*, în care remarcăm înlocuirea multora, precum şi unele remedieri stilistice. De aceea, apreciem că *Hb* reprezintă o copie moldovenească mai apropiată de versiunea traducătorului muntean decît *Ha*. În lumina acestei concluzii trebuie analizată nota de la începutul tomului I,

BDD-A1371 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:00 UTC)

f. 1r, din ms. *II-126*, reprodusă mai sus. Astfel, în precizarea că textul a fost tradus din limba greacă „pe limba moldovenească" avem a face cu o înlocuire, practicată frecvent de copiști, a termenului aflat în original (probabil *rumânească*), iar datarea 1778, legată de numele lui Constantin Dimitrie Voievod (Constantin Moruzi), care a domnit între 1777 și 1782 în Moldova, se referă la anul efectuării copiei.

Informația din ms. *II-126* că traducerea *Halimalei* s-a făcut de către *vătaful Șerban* deschide o nouă perspectivă în privința identificării cărturarului român care a tălmăcit versiunea B, avînd în vedere faptul că, după cum am arătat mai sus, acest manuscris este o copie moldovenească a unei traduceri efectuată în Țara Românească și că ms. muntenesc *2587* este o copie după același arhetip, făcută cu cheltuiala monahului Rafail de la Hurez, care a plătit și efectuarea traducerii respective. Pentru a stabili dacă există vreo legătură între vătaful Șerban și monahul Rafail, am căutat în documentele epocii informații referitoare la acești doi cărturari.

În ms. miscelaneu nr. *2195* de la BAR, cu conținut teologic, copiat de Rafail în anul 1754, tînărul monah face cîteva însemnări personale, reproduse de G. Ștrempel [42]. Dintr-o notă de la f. 14r a manuscrisului aflăm că Rafail era fiul preotului Dumitru din Stînceşti — Prahova, avînd numele mirean de Radu ; la moartea preotului, copilul său Radu, minor fiind, a fost adus la mănăstirea Hurez, unde s-a ocupat cu copierea de manuscrise. A fost călugărit în anul 1754 de către arhimandritul Dionisie Bălcescu, primind numele Rafail. Pe foaia de gardă de la începutul ms. *450* de la BAR, care conține [*Lexiconul slavo-român*] al lui Mardarie Cozianul, se află iscălitura *Rafail Bodeț* și data *1755*. Compararea acestei semnături cu grafia chirilică din manuscrisele autografe ale lui Rafail de la Hurez ne-a dus la concluzia că iscălitura aparține acestui monah și că antroponimul *Bodeț* ar putea să reprezinte numele de familie al tatălui său. O informație deosebit de importantă se află în volumul, lui Ilie Corfus, *Însemnări de demult* [43], care reproduce următoarea notă de pe fața interioară a ultimei coperte a unui exemplar din *Gramatica* lui Smotrițki de la BAR, tipărită la Rîmnic, în 1755 : „Această carte carea să chiamă *Gramatică* este a mea, dăruită de frate-meu cel mai mare, anume Șărban. Și pentru înștiințare am scris, sept. 1,1755". Semnează : „Rafail, monah ot sfîntă Mănăstire Hurezi". Mai jos, se adaugă : „Și mi-o au legat nenea cu mîinele lui, știind și meșterșugul legătoriei de cărți". Expertiza grafologică pe care am efectuat-o prin compararea acestei note cu manuscrisele autografe ale lui Rafail a confirmat autenticitatea scrisului și a semnăturii monahului. Așadar, Rafail Bodeț avea un frate, pe nume Șerban, care se dovedește a fi fost o persoană apropiată de lumea cărții, preocupată în același timp de instrucția fratelui său mai mic, aflat la începutul vieții monahale. Acest Șerban îi procură lui Rafail *Gramatica* lui Smotrițki pentru că, după cum am văzut, în anul 1755 el învăța slavona, utilizînd și dicționarul slavo-român al lui Mardarie Cozianul. Avînd în vedere aceste informații, considerăm că vătaful Șerban, menționat în ms. *II-126* drept traducător al *Halimalei*, este aceeași persoană cu Șerban, fratele monahului Rafail Bodeț de la Hurez. Astfel se

[42] Vezi G. Ștrempel, *Catalogul manuscrisetor...*, p. 209—210.
[43] Vezi Ilie Corfus, *Însemnări de demult*, Junimea, Iași, 1975, p. 197.

BDD-A1371 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:00 UTC)

explică, probabil, interesul arătat pentru această carte de Rafail, care a suportat cheltuiala tălmăcirii și a copierii manuscrisului *2587*.

Diferențele față de ms. *II-126* arată că textul manuscrisului *2587* a trecut printr-o revizie făcută de o persoană încă neidentificată, care, în afara intervențiilor lingvistice, a înlăturat și introducerile de la începutul fiecărui tom care-i aparțineau editorului grec, păstrate în alte manuscrise [44].

Considerații legate de anul traducerii vor fi făcute după enumerarea tuturor copiilor care au la bază versiunea lui Șerban Bodeț.

În afară de ms. *2587* și *II-126*, versiunea B s-a mai păstrat în numeroase copii manuscrise pe care le vom enumera în ordinea cronologică a efectuării copierii [45].

3. Manuscrisul *5* de la Biblioteca Mănăstirii Sf. Ioan cel Nou de la Suceava este o copie moldovenească a tomurilor I și II, făcută de Ioniță Tăutu în anii 1778 și 1779. Lipsește începutul tomului I și ultima parte a tomului II [46].

4. Ms. *2861* de la BAR este o copie moldovenească a tomului I, de pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea.

5. Ms. *4136* de la BAR este o copie muntenească a tomului I, făcută între anii 1800—1804.

6. Ms. *3187* de la BAR este o copie moldovenească a tomului I, de la 1806.

7. Ms. *2563* de la BAR cuprinde un fragment din tomul I (prima poveste), copiat la începutul secolului al XIX-lea. În privința locului unde s-a făcut copierea, *BCP* indică Țara Românească, dar cu semnul întrebării. Considerăm că particularitățile lingvistice ale textului permit localizarea copiei cu certitudine în sudul țării. Dintre acestea consemnăm : *pă ale vremi, pă frate-său, hăl iubiia* (f. 1[r]), *dăspărțirea lor, pă veziriul, Hindia* (f. 1[v]), *mîine* (f. 4[v]).

8. Ms. *5363* de la BAR (fost *6016*) cuprinde povestiri din tomurile II și III, copiate la începutul secolului al XIX-lea. În privința localizării, și în acest caz *BCP* indică Țara Românească, însă cu semnul întrebării. Am notat cîteva exemple care arată că manuscrisul este o copie muntenească: *alergai, văzui, puind oarece, fugi, pă ziditoriul, umplui* (f. 11[r]) și *hodaie* (f. 13[r]).

9. Ms. *1260* de la BAR cuprinde povești din tomul I ; copia a fost făcută la începutul secolului al XIX-lea în Țara Românească, și nu în Moldova, cum se apreciază în *BCP*. Iată cîteva exemple semnificative pentru trăsăturile lingvistice ale graiurilor sudice prezente în ms. *1260* : *dă știa, pîn livez* (f. 1[r]), *pă stăpîn, ferice dă tine, seara, auzi aceste toate, dă tot* (f. 1[v]), *jurămînt* (f. 4[v]).

10. Ms. *5501* de la BAR este o copie muntenească a tomului I, din anul 1826.

11—12. În istoria noastră literară s-a perpetuat părerea că în secolul al XVIII-lea s-a făcut și în Transilvania o traducere integrală a celor trei

[44] Notele introductive ale editorului grec apar în ms. *5 499* (tomul I) și ms. *2 636* (tomul III) de la BAR.

[45] Deoarece descrierea manuscriselor și enunțarea titlurilor capitolelor a fost făcută amănunțit în BCP II, vom prezenta pe scurt fiecare manuscris, insistînd doar asupra unor opinii diferite legate de datarea sau de localizarea unora dintre acestea. Pentru a stabili filiația manuscriselor cu versiunea lui Șerban, am întreprins în prealabil o analiză filologică a textelor comparîndu-le cu fragmentele similare din ms. *2 587*.

[46] Vezi I. Zugrav, *lucr. cit.*

BDD-A1371 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:00 UTC)

volume din *Halima*, păstrată în două copii fragmentare : ms. *2636* și ms. *5499* de la BAR. Parcurgerea acestora și compararea lor cu ms. *2587* ne-a condus la un rezultat surprinzător : manuscrisele transilvănene sînt copii după traducerea vătafului Șerban. Vom prezenta în continuare fiecare manuscris și argumentele care vin să sprijine această afirmație.

a. Ms. *2636* de la BAR cuprinde toate poveștile din tomul al treilea al ediției grecești și a fost copiat la Brașov. S-a apreciat că transcrierea s-a făcut între anii 1782—1786 [47], pornindu-se de la două însemnări de la începutul și de la sfîrșitul textului. La f. 1[r], după titlul *Aravicesc mitologhicon*, sînt unele precizări în legătură cu autorul oriental al ciclului de povești și cu izvoarele versiunii românești tălmăcită „după grecește rumânește precum celelalte doao tomuri, așa și tomul al treilea, la anul 1782, iulie 27, în Șchiei Brașovului". La f. 252[r] se află următoarea notă : „Sfîrșitul basnei cei aravicești, 1786, martie 30, Brașov". Pe baza acestor consemnări apreciem că nota inițială, care poartă data 1782, a fost preluată fără modificări din originalul folosit ca model pentru ms. *2636* [48] și că anul copierii lui de către cei trei copiști, care au transcris alternativ textul, este 1786.

Pentru stabilirea filiației ms. *2636* cu versiunea B, am efectuat studiul comparativ al unor fragmente din copia brașoveană cu pasajele similare din ms. *2587* și din ms. *II-126*.

Vom prezenta spre exemplificare cîteva fragmente :

Întîmplarea a 7 a lui Ambulvar

Ms. *2636*, f. 176[v] : „Ci, vai de mine ! Că dintr-o primejdie a furtunii ne-am nevoit să scăpăm și am căzut într-altă și mai rea. Că eram aproape de pămînt să ieșim ; cînd vream să ieșim iată că vine corcodel foarte mare către noi și apropiindu-să hiara cea înfricoșată spre noi, la caic, l-au lovit cu coada caicul, l-au făcut tot țandări. Și noi, fiindcă încă nu mai ieșisem la pămînt, am căzut îndată la pămînt în apă. Într-acea vreme, hiara aceea, deschizînd gura, au înghițit pă tovarășul mieu, iară eu, între-acestea, cînd îl mînca pă tovarășul mieu, am început să înot la uscat, și așa am scăpat din gura hiarăi".

Ms. *2587*, f. 221[r], vezi citatul reprodus mai sus, la p. 50—51.

Ms. *II-126*, tom III, f. 38[r], vezi citatul reprodus mai sus, la p. 51.

Istoria înfricoșatelor întîmplări ale frumoasei Respinei.

Ms. *2636*, f. 234[r] : „Ah, ticăloasă, îi zise, într-acesta chip răsplătești la legile iubirei de străini ! Pentru care pricină ai vărsat sîngele fiului mieu ? Ce ț-au făcut acest fără de răutate prunc ?".

Ms. *2587*, f. 242[v], vezi citatul reprodus mai sus, la p. 51.

Ms. *II-126*, tom III, f. 80[r], vezi citatul reprodus mai sus, la p. 51.

Ms. *2636*, f. 235[v] : „De ai dreptate sau nu, nu poci mai mult ca să te țiu în casa mea, că, avîndu-te în ochii noștri, adeseori ne pomenești durerea copilului nostru. Deci du-te de aicea unde vei putea și, în loc ca să te pedepsesc, eu îți voi ajuta și cu bani, cu care vei putea ca să te chiverniseștî".

Ms. *2587*, f. 242[v], vezi citatul reprodus mai sus, la p. 51.

Ms. *II-126*, tom III, f. 80[v], vezi citatul reprodus mai sus, la p. 51.

[47] Vezi *BCP* II, p. 309.

[48] Același fapt se constată și în ms. *5499* unde se notează, în titlul tomului al doilea, anul 1788 și apoi se face precizarea : „Brașov, 1818, fevruarie, 22".

BDD-A1371 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:00 UTC)

Ms. *2636*, f. 234^{v} : „Măcar că vedea semnele împotriva Respinei, să îndoia încă a crede cum că ea să fi făcut aceasta şi pentru aceea au oprit moartea ei".

Ms. *2587*, f 242^{v} : „Măcar că vedea semnele asupra Respinii împotrivite, dar tot să îndoia a crede cum că Respina să fie făcut acest lucru şi pentru aceea opriia moartea ei".

Ms. *II-126*, tom III, f. 80^{v} : „Cu toate că vedea semnele împotriva Respinei, să îndoia a crede că ea să fi făcut şi pentru aceasta poprea moartea ei".

Dintre trăsăturile lingvistice ale ms. *2636*, existente şi în ms. *2587*, am notat forma de singular *livade* (*Hc* 178^{v}, 179^{r}), precum şi unele elemente lexicale : *cumpliciune* (*Ha* 195^{v} ; *Hc* 158^{r}, 178^{r}), *cumplire* (*Ha* 71^{r}, 144^{r} ; *Hc* 223^{r}), *blagă* (*Ha* 49^{r} ; *Hc* 173^{v}), *soţietate* (*Ha* 246^{r} ; *Hc* 159^{v}).

Din exemplele date se poate constata marea asemănare care există între ms. *2636* şi *2587*. Acest fapt ne determină să considerăm că ms. *2636* este o copie după versiunea lui Şerban şi nu o traducere independentă făcută în Transilvania.

b. Ms. *5499* de la BAR, care cuprinde tomul al doilea din *Halima*, a fost copiat la Braşov în anul 1818 după un original scris în 1788. Deşi pe primele două file se află titlul cărţii şi o amplă notă introductivă, nu se oferă nici un fel de date referitoare la numele traducătorului român sau al copistului, iar precizările făcute în legătură cu izvoarele poveştilor şi justificarea către cititor a împărţirii lor în trei volume sînt traduse din originalul grec. Reproducem mai jos, paralel, cîteva fragmente din ms. *2587* şi *5499*, din care se observă marea asemănare între texte.

Istoria lui calif Arun Arahsid

Ms. *2587*, f. 72^{r} : „S-au sculat şi s-au dus la harem acolo unde era Zombeida, muierea lui, carea, văzîndu-l aşa mînios, l-au întrebat ce este pricina şi el i-au povestit cîte i-au zis veziriul şi cum că au hotărît să-l omoare pentru îndrăznirea ce au luat. Împărăteasa, ca o înţeleaptă ce era, au vrut să-l îmblînzească, zicîndu-i : — Este trebuinţă, împăratul mieu, întîi a cerceta pentru toate acestea cîte ţi-au spus el de Abdul şi, de vor fi adevărate, este cu cuviinţă a-l ierta fiindcă ţi-au spus aceea ce este".

Ms. *5499*, f. 8^{r} : „S-au sculat şi s-au dus la harem, unde era Zombida, împărăteasa lui, carele, văzîndu-l atîta de mînios, l-au întrebat pricina ei. I-a spus toate cîte vizirul i-au zis şi cum au hotărît să-l omoară pentru îndrăzneala care o au luoat. Care împărăteasa, ca o înţeleaptă ce era, au vrut să-l îmblînzească zicîndu-i : — Face trebuinţă, împăratul mieu, ca întîi să cercetez pentru acestea toate ce el ţi-au zis pentru Amptul şi, de o fi cu adevărat, cu cale este să-l ierţ fiindcă ţi-au spus accea care este".

Ms. *2587*, f. 72^{r} : „Au conăcit într-un han, aproape de poarta cetăţii şi, după ce să odihni puţintel, au chiemat pre hangiul carele era om bătrîn şi cinstit şi i-au zis : — Adevărat să află aici un om ce să numeşte Abtul, carele covîrşaşte pre cei mai mari împăraţi cu dărnicia şi cu mare încuviinţarea lui ? — Aşa, domnul mieu, au răspuns hangiul, // (72^{v}) şi de aş avea o mie de guri, nu aş putea să povestesc bogăţiile lui şi cele cu bunătate isprăvile lui şi darurile care în toate zilele arată spre toţi ceia ce merg la dînsul".

Ms. *5499*, f. 8^{v} : „Au conăcit într-un han, aproape de poarta cetăţii şi după ce s-au odihnit puţuntel, au chiemat pre hangiul carele era un om înfrum-

BDD-A1371 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:00 UTC)

seţat, bătrîn şi i-au zis : — Cu adevărat află-să aici un om pre carele îl chiamă Amptul, carele întrece pă cei mai mari împăraţi la bogăţie şi la mărire ? — Aşa e, boierul mieu, au răspuns hangiul, şi de aş avea o mie de guri nu aş putea să-ţ povestesc bogăţia lui şi vrednice lucrurile lui şi darurile care în toate zilele arată celor ce năzuiesc la dînsul".

Istoria doamnei carea s-au aflat într-un sac

Ms. *2587*, f. 78^{r} : „Deci, auzind eu aşa, m-am sculat îndată şi am alergat spre partea aceea unde să auziia gemătul şi împotrivă văz un om carele făcea o groapă. Eu, văzînd aşa, m-am ascuns după un copaci, ca să văz ce va să se lucreze. Acela, după ce făcu groapa, văzui puind oarece într-un sac şi, acoperindu-l cu pămînt, fugi. Dar, cînd văzui că au fugit a- // (78^{v})-cela, am alergat eu şi m-am dus acolo şi, săpînd groapa aceea, am scos acel sac şi dezlegîndu-l văz că era înlăuntru o prea frumoasă tînără carea să arăta a-ş da suflarea cea după urmă [. . .] — Pune-m o picătură de apă în gură ca să-m conteneascâ setea cea purtătoare de moarte care mă supără. Eu am alergat degrab şi, umplînd cealmeaoa mea de apă, i-am adus şi, după ce bău, deşchise ochii ei şi, uitîndu-se la mine, îm zise : — Musulmane, văz că prorocul te-au trimis ca să-m ajuţi. Ci te rog, sileşte-te ca să-m conteneascâ sîngele din rane, că eu socotesc a nu fi de moarte vătămăturile mele ; păzeşte-m viaţa şi-ţ făgăduiesc că nu te vei căi".

Ms. *5499* f. 20^{v} : „Deci, auzind eu aşa, îndată m-am sculat şi am alergat spre partea aceea unde să auziia glasurile şi împotrivă văz un om carele săpa o groapă. Eu, văzînd aceasta, m-am tras îndărăt supt un copaci şi m-am ascuns pentru ca să văz sfîrşitul. El, după ce au gătit groapa, am văzut că au pus înlăuntru un sac mare şi, astupîndu-l cu pămînt, au fugit. Şi, după ce am văzut că au fugit, eu am alergat acolo şi, răpăind locul acela, am scos sacul acela şi dezlegîndu-l am văzut înlăuntru o frumoasă tînără care să arăta că-ş da sfîrşitul cel de pre urmă [. . .] // (21^{r}) — Pune-m o picătură de apă în gura mea ca să mi să potolească setea care îm pricinuieşte scurtare vieţii mele. Şi îndată am alergat şi am umplut imineaoa de apă şi i-am adus de i-am dat în gură. Şi, bînd puţuntică, îndată au deşchis ochii şi, privindu-mă, mi-au zis : — Musulmane, văz că prorocul te-au trimis ca să-m ajuţi. De sileşte-te, te rog, a face ca să să oprească sîngele de pă ranele mele, că eu socotesc că ranele mele nu sînt spre moarte ; păzeşte-m viaţa şi mă făgăduiesc că nu te vei căi".

Ca elemente lingvistice comune cu manuscrisele arhetipului B, semnalăm în ms. *5499* termeni ca : sg. *livade* 75^{v}, 78^{v}, *a conăci* 8^{v}, *soţietate* 75^{v}. Construcţia *să nu fie aceasta*, avînd valoarea unui adverb de negaţie, tradusă după ngr. μὴ τὸ εἶναι, se întîlneşte atît în *Hd*, f. 13^{v} (*I-au răspuns Calif* : — *Să nu fie aceasta* !)şi f. 25^{v} (*Să nu fi aceasta, împărăteasa mea* !), cît şi în *Ha*, f. 74^{v} (*Au răspuns Calif* : — *Să nu fie aceasta* !) şi f. 81^{v} (*Să nu fie aceasta, împărăteasa mea* !).

Deci, ca şi în cazul ms. *2636*, apreciem că ms. *5499* reprezintă o copie făcută în Transilvania după traducerea lui Şerban.

Din prezentarea manuscriselor făcute după arhetipul B se constată că acesta a fost reprodus integral sau parţial într-un număr de 12 copii. Pornind de la informaţiile oferite de aceste manuscrise, precum şi de la alte date obţinute din documentele epocii, credem că traducătorul versiunii B este vătaful Şerban Bodeţ, fratele monahului Rafail de la Hurez. Dacă ţinem seama de faptul că în ms. *II-126* există precizarea că *Halima* a fost copiată

BDD-A1371 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:00 UTC)

la 1778 și că toate celelalte manuscrise sînt ulterioare acestei date, conchidem că traducerea arhetipului B s-a făcut în perioada cuprinsă între 1762 (anul apariției ultimelor două tomuri ale ediției grecești utilizată de traducătorul român) și 1778 (anul efectuării primei copii a traducerii românești).

Versiunea C

Ms. *1362* de la BAR este un miscelaneu care între f. 2^r—78^v cuprinde mai multe povești orientale grupate sub titlul: „*Halema*, scoasă după turcie pă rumânie, 1786, dichemvrie 20" (f. 2^r); nu se face nici o precizare referitoare la traducător sau la copist. La f. 78^v se află însemnarea: „Aceasta *Halema* este a stolnicului Cozmi, omul dumnealui biv vel logofăt Scarlat Greci [49] scrisă în cursul anilor dă la Hristos 1787, isprăvită la luna lui fevruarie în 6 zile și începută la ghenarie în 20 dă zile, i proci".

Deoarece din această ultimă notă reiese că *Halima* a fost copiată în primele două luni ale anului 1787, rezultă că anul 1786 indicat la începutul manuscrisului reprezintă data efectuării traducerii, reprodusă de copist împreună cu titlul cărții. Ms. *1362* a fost prezentat de Mircea Anghelescu într-un articol în care analizează comparativ conținutul redacției românești și al ciclurilor de povești orientale ale lui Galland și Pétis de la Croix, preluate de versiunea greacă [50]. Sînt remarcate marile diferențe în ordonarea capitolelor și în privința narațiunii, excluzîndu-se astfel posibilitatea utilizării originalului grecesc. Consemnînd prezența a numeroase cuvinte de origine turcă și chiar a unor fraze întregi în turcește, autorul nu admite totuși ipoteza unui intermediar turcesc, argumentînd prin „lipsa oricărui precedent privind traduceri directe din turcă în română în această epocă" [51].

În ms. *1362* există și neologisme din limba greacă, însă puține ca număr și dintre cele care aveau o largă circulație în epocă (*clironom* 34^v, *a eglendisi* 14^r, *a parigorisi* 50^v, *perierghie* 20^v, 21^r, *a se planisi* 33^r, 62^v). Termenii de origine turcă sînt însă în număr mare, mulți dintre ei avînd o frecvență redusă în limba noastră sau păstrînd aspectul fonetic al etimonului: *bahcea* 51^v, *chisagiu* „pungaș" 35^r, *chiuciuc cișmea* 12^v, *cumbarale* 47^v, *déde* 64^r, *direci* „catarge" 7^v, *dulalmá* 47^r, *ghiozboiagiu* 13^v, 14^v, *hanumisa* 64^v, 66^r, *iasacuri* „interdicții" 77^v, *icram* 33^r, *lalá* 18^v, 22^r, 64^r și *lalaoa* 64^v, *molá* „învățat" 2^r, *segedeaoa* „covoraș" 27^v, 28^v, *seișlam* „judecător" 2^r, 16^r, 31^v, 33^r, *simit* 6^r, *taht* 22^r, 46^r, 49^v, *taxim* „cîntec" 41^r, *zembil* „paner" 14^r, 15^r. Notăm glosarea: „*Cavaf baș̦a, adică staroste dă cizmari*" 78^r. La f. 18^r sînt introduse două cuvinte turcești, explicate apoi în text: „Orbul zicea *maamul* și schiopul zicea *baabut*, adică orbul cerea milă dă la împăratul, iar șchiopul cerea milă dă la Dumnezeu", iar fraza în limba turcă de la f. 18^v, scrisă cu alfabet chirilic, este tradusă în

[49] Este desigur vorba despre Scarlat Grecianu, cum s-a presupus (*BCP*), care în perioada mai 1785—martie 1786 fusese vel logofăt al Țării de Sus (Vezi Theodora Rădulescu, *Sfatul domnesc și alți mari dregători ai Țării Românești din secolul al XVIII-lea*, în „Revista arhivelor", an. XLIX, vol. XXXIV, 1972, nr. 1, p. 129).

[50] Vezi Mircea Anghelescu, *Observații...*, p. 25—28.

[51] *Ibidem*, p. 27. La această afirmație am remarca totuși că în Țările Române se găseau cunoscători ai limbii turcești și că pînă la acea dată Iconăchiță Văcărescu tradusese *Hatișeriful Sultanului Hamid* (1774) și că parcursese numeroase istorii turcești, astfel încît în anii exilului la Nicopole și Rodos (1788—1790) a putut începe redactarea istoriei sale (Vezi Cornel Cîrstoiu, *Ianache Văcărescu. Viața și opera*, București, 1974, p. 177—182).

BDD-A1371 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:00 UTC)

manuscris „adică daca nu-ț dă Dumnezeu, ce să-ț facă sultan Maamut".

Prezentăm în continuare un fragment din *Istoria lui Seif Moltuc* din ms. *2587* și din ms. *1362*, care ilustrează deosebirile mari în ceea ce privește forma și conținutul narațiunii.

Ms. *1362*, f. 39^{v}: „far Salmai zise : — Împărate, eu îț voi spune istoria mea și împărăția ta te vei mîhni și vei cunoaște cîtă inimă rea port eu. Împăratul vru să auză ce au pățit și zise : — Mie-e voia să-m spui pricina ! Și începu într-acest chip a-i spune : — Eu sînt fecior de împărat despre laturea // (40^{r}) întunerecului și am cerut voie de la tată-mieu să mă plimb în țări streine".

Ms. *2587*, f. 161^{r} : „Au răspuns Seif Moltuc : — Domnul mieu, împărate, de vreme ce înălțimea împărăției tale îm poruncește să descoperi cele din lăuntru inimii mele, iată // (161^{v}) că zic cum că, cu toate darurile ce iau de la împărăția ta și cu toată bogăția și cîștigul ce am, simț o mare nestimpărare la inima mea care foarte amestecă odihna mea și am la inima mea un moliu carele o găurește neîncetat, încît de nemărginita nenorocire îm face o răotate fără de vin decare. Împăratul, auzind acestea, au rămas foarte cu mirare și au socotit ca nu cumvaș și acestuia să i să fie nălucit mintea spre vreo fată de împărat, după cum vezîriului, și-i zise : — Povestește-m dar fără de zăbavă, de vreme că cererea poftei mele este mare ca să ascult patima ta. Moltuc au ascultat cuvîntul și au început a povesti într-acestași chip, după cum arată : [...] — Știi prea bine că eu am luat cinstea arătînd împărăției tale că sînt fecior răposatului sultanului din Eghipet, adecă Misiri, al căruia nume este Bensefovan și frate sultanului care în zioa de astăzi împărățește Eghipetul, de vreme ce ca un frate mai mare au luat scaunul părintesc. Și cînd eram eu de 17 anî, am găsit într-o zi, după norocire, hazneaoa tătîne-mieu deschisă...".

În privința originalului care a stat la baza traducerii românești, nu dispunem încă de date sigure. Precizarea de la f. 2^{r} că traducerea s-a făcut „după turcie" probabil că a fost preluată de tălmăcitorul muntean din originalul utilizat de el. Deși nu am avut informații în legătură cu conținutul și circulația tipăriturilor sau manuscriselor turcești în secolul al XVIII-lea, numărul mare de neologisme turcești existente în ms. *1362* ne determină să considerăm că va fi existat o versiune turcă (manuscrisă) cunoscută în sud-estul Europei care cuprindea o selecție de basme diferită de compilația grecească tipărită la Veneția și care, tradusă probabil în neogreacă, cu păstrarea a numeroase elemente lexicale turcești, va fi fost utilizată și de tălmăcitorul român.

În ceea ce privește traducătorul și copistul ms. *1362*, considerăm, pornind de la trăsăturile lingvistice ale textului, că ambii erau munteni.

Pentru a ilustra această afirmație, prezentăm cîteva exemple : *tovaroș* 10^{v}, 13^{v}, 40^{r} ; *cocoană* 4^{r}, 70^{r}, *cocon* 5^{r}, 39^{v}, 69^{v}, *cocoș* 23^{v} ; *supțiori* 51^{v} ; *împrejur* 40^{v}, 43^{r}, *jos* 15^{r}, 20^{r}, *judecători* 2^{r}, *junghi* 38^{r} ; *ibomnică* 66^{v} ; *ambar* 28^{v}, *artan* 60^{r} ; *halai* 2^{v}, 19^{v}, 44^{v} ; *seara* 70^{r} ; *dă* 26^{v}, 31^{v}, 40^{v}, *dasupra* 40^{v}, 60^{r}, *totdauna* 26^{v}, *după* „de pe" 59^{v} ; pă 2^{r}, 5^{r} ; adv. *acolea* 32^{v}, 41^{r}, 59^{r} ; lexemele *a înjura* 52^{r}, 77^{r}, *noroi* 77^{r}, *a scuipa* 72^{r}.

Fără a avea dimensiunile și răspîndirea versiunii lui Șerban, ms. *1362* rămîne un important document care ilustrează trăsăturile limbii literare din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, influențele culturale exercitate, preocupările cărturarilor noștri.

BDD-A1371 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:00 UTC)

Versiunea D

Ms. *III-128* de la BCU Iași este un miscelaneu greco-român, semnalat de Dan Simonescu printre manuscrisele care conțin fragmente din *Halima*[52]. El cuprinde la început cîteva texte grecești, foi albe, iar între f. 167—266 [53] șase basme din ciclul *O mie și una de nopți* ; urmează apoi alte texte în limba greacă, toate scrise de o singură persoană. Deoarece capitolele din *Halima*, aflate în ms. *III-128*, nu au fost prezentate în *BCP*, reproducem mai jos titlurile poveștilor cu paginile respective :

p. 167 : Istorie pentru trei dervișĭ și cinci stăpînitoare feti den Vavilon, tălmăcită di pe grecească.
p. 188 : Istorie celui întîi derviș, ficioru de împărat.
p. 197 : Istorie al doile dervișĭ, fiul împăratului.
p. 225 : Istorie lui al treile dervișĭ, ficior de împărat.
p. 248 : Istorie Zoidiei.
p. 260 : Istorie Aminalii.

La sfîrșitul acestor povești, pe pagina 266 se află următoarea notă : „1806, octomvrie 9, s-au gătit de tălmăcit de pe ce grecească moldovinești de mine, Dimitri Holban" [54]. Compararea unor fragmente din acest manuscris cu pasaje din ms. *2587* relevă diferențele dintre texte, iar particularitățile lingvistice certifică exactitatea informației de la p. 266 și anume că ms. *III-128* a fost tradus, independent de alte versiuni românești, de moldoveanul Dimitrie Holban. Reproducem pentru comparare cîte un pasaj din ms. *III-128* și *2587*.

Istoria celor trei dervișĭ și celor cinci cocoane ale Bagdatului.

Ms. *III-128*, p. 167 : „Tînăra aceea au mers la o ușă închisă și, bătînd în ușă, au ieșit un creștin pre bătrîn și la chip smerit. Ea i-au dat o monedă în mîni, fără să-i vorbască nemică și acesta, ce știe gîndul ei, îndată i-au adus trii garafi pline de vin minunat. Hamalul le-au pus în coșarca lui și au urmat acelii tinere fimei".

Ms. *2587*, f. 30[r] : „Cocoana aceea stătu la o poartă închisă și, bătînd poarta, ieși un creștin bătrîn la chip și cinstit. Ea i-au dat o monedă în mînă fără a nu-i mai zice altceva și el, care știia gîndul ei, îndată i-au adus trei caramfile pline cu vin minunat. Purtătoriul de sarcină le-au pus în coșniță și mergea după tînăra cocoană" [55].

După cum se poate observa și din fragmentul de mai sus, originalul utilizat de Dimitrie Holban pentru traducerea sa este același cu al ms. *2587*, adică volumul întîi din ediția grecească, apărut în 1757 (reeditat în 1803). Fragmentul din *Halima* aflat în ms. *III-128* este un autograf al traducătorului Dimitrie Holban.

[52] Ion C. Chițimia, Dan Simonescu, *Cărțile populare...*, I, 1963, p. 407, nota 2. Manuscrisul este amintit și de I. Zugrav, *luer. cit.*

[53] Numerotarea a fost făcută cu cifre arabe pe fiecare pagină.

[54] Considerăm că s-ar putea face o legătură între acest Dimitrie Holban și scrisului *2941* de la BAR, miscelaneu grec, francez și român.

[55] Textul corespunzător din ediția greacă Ἀραβικόν μυθολογικόν, 1757, se află la p. 107—108.

BDD-A1371 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:00 UTC)

Versiunea E

Ms. *2432* de la BAR, f. 1^{r}—112^{v}, cuprinde traducerea tomului întîi din culegerea de povești orientale *O mie și una de nopți*, în prima compilație grecească. După titlul *Istorii arăpești*, la f. 1^{r} se precizează că acestea s-au tălmăcit din limba greacă „la leatu 1808, martie în 28 de Scarlat Barbul Tîmpeanul".

Traducătorul acestei cărți este un cunoscut cărturar muntean, care în anul 1808 traduce din neogreacă *Metamorfozele* lui Ovidiu, în 1826 tălmăcește din limba franceză romanul picaresc spaniol al lui Diego Hurtado de Mendoza, *Aventurile lui Lăzărilă Torma*, iar în 1840 publică la București *Geografia Țării Românești*, la sfîrșitul acesteia adăugînd „și alte chipuri ale dumisale întovărășite de o istorioară pilduitoare din romanțurile lui Volter și de alte daruri filosoficești și moralicești adunate din multe cărți streine" [56].

În ms. *2432* ordinea capitolelor și conținutul poveștilor coincid întru totul cu cele din volumul întîi din Ἀραβικόν μυθολογικόν, tipărit la Veneția în 1757 (reeditat în 1803).

O comparație făcută între ms. *2432* și ms. *2587*, care conține versiunea lui Șerban, relevă numeroase asemănări între cele două traduceri, care nu se pot explica numai printr-un original comun și nici prin faptul că amîndoi cărturarii erau munteni. Mai curînd se poate presupune că Tîmpeanu este tributar traducerii lui Șerban, pe care va fi cunoscut-o și care l-a influențat în tălmăcirea sa. Pentru demonstrarea acestei afirmații, dăm în continuare cîteva exemple din cele două manuscrise :

Istoria lui Sofi Aidin, împăratul Indiei

Ms. *2432*, f. 4^{v} : Cînd au dat în știre că fratele său îl pohtește la India, cu toată bucuria au priimit și pă dată au și poruncit ca să așaze corturile cele împărătești afară din oraș unde sînt livezile și grădinile ca să conăcească vizirul și să-l aștepte o săptămînă pînă cînd să va găti de călătoria sa. Și numaidecît au trimis toate cele trebuincioase spre odihna și dezmierdarea vizirului și a tovarășilor săi".

Ms. *2587*, f. 4^{r} : După ce au aflat că îl chiamă frate-său la India, au priimit cu toată bucuria acest lucru. Deci în grab au poruncit ca să așaze corturile cele împărătești afară din oraș în livezi și în grădini ca să conăcească veziriul și să aștepte pre împăratul o săptămînă pînă să va găti de drum. Și numaidecît au trimis toate cele de trebuință pentru odihna și desfătarea vezi-//(4^{v})-riului și a oamenilor lui".

Măgarul, boul și plugarul

Ms. *2432*, f. 9^{v} : „Dă vei asculta sfatul mieu, îți făgăduiesc că te vei mîntui de atîte osteneli. Firea ta te-au înarmat cu toate puterile pentru ca să te aperi și să te arăți înfricoșat, iar tu te lași dă te desfaimă într-acestași chip".

Ms. *2587*, f. 8^{v} : „De vei a să asculta sfatul mieu, îț făgăduiesc că te vei izbăvi de ostenelele tale cele multe. Firea te-au într-armat cu toate puterile tale ca să te aperi și să te arăți groaznic și tu te lași de te defaimă într-acestaș chip".

[56] Vezi, în *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, articolul *Tîmpeanu, Scarlat Barbu*, semnat de Maria Teodorovici.

BDD-A1371 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:00 UTC)

Influența versiunii lui Șerban apare firească cunoscîndu-se marea circulație a copiilor, făcute în toate provinciile române, care denotă aprecierea deosebită de care s-a bucurat. Această influență asupra lui Tîmpeanu nu este singulară, căci, foarte probabil, și Gherasim Gorjan s-a servit de versiunea lui Șerban pentru alcătuirea traducerii sale *Halima sau Povestiri mitologhicești arabești*, publicată pentru întîia dată în anii 1835 (tomurile I, II), 1837 (tomul III), 1838 (tomul IV) [57].

Versiunea F

Ms. *5290* de la BAR (fost *6059*) conține *Istoriele și întîmplările marelu împărat Carmelezan* și este copiat de moldoveanul Iordachi Ursache în perioada ianuarie 1812 — ianuarie 1814. Marta Anineanu face o prezentare a manuscrisului și încearcă să stabilească o relație între acesta și versiunile grecești, franceze sau germane cunoscute [58]. Pornind de la numeroasele neologisme de origine neogreacă prezente în manuscris, autoarea conchide: „Dacă însă în manuscrisul *2587*, tradus de Rafail călugărul, și în ediția lui Gherasim Gorjan, care reproduce ediția grecească prescurtată de la Veneția, povestea nu figurează, putem bănui că ea se găsea în ediția mare grecească, tipărită tot acolo în 1757" [59]. După cum se poate constata, apar și aici confuziile, semnalate mai sus, privitoare la numărul volumelor ediției *princeps* grecești și la reeditările ei din cursul secolului al XVIII-lea.

Povestirea lui Carmelezan face parte din ciclul *O mie și una de nopți* al lui Antoine Galland și nu a fost inclusă în ediția greacă, în trei volume, din anii 1757 și 1762. Analiza lingvistică indică însă în mod cert un original grecesc; dintre termenii de origine neogreacă prezenți în manuscris, consemnăm: *a deiafendepsi* „a proteja" 59^{v}, *a eglindisi* 42^{v}, *herelismos* „salut" 19^{r}, *poletie sau oras* 69^{r}, *pierghie*, „grijă" 13^{v}, *a paligorisi* „a consola" 38^{v}, *a stenahorisi* „a tulbura, a supăra" 6^{r}, *Carmelezan* 1^{r}, 2^{r}, 4^{r} etc., *Evnuhus* 6^{v}. În consecință, se impunea căutarea altei versiuni grecești care să fi fost utilizată pentru efectuarea traducerii românești.

În anul 1791 editorul Polizois Lampanitziotis inițiază, sub titlul Νέα Χαλιμά, publicarea la Viena a unei noi culegeri de povești orientale, în 4 volume, cuprinzînd o selecție diferită de a versiunii grecești anterioare. Nu am putut verifica dacă proiectul editorului s-a realizat în întregime, noi avînd acces doar la volumul I al acestei ediții, aflat la BCU Iași, sub cota II 18042. La sfîrșitul cărții, la p. 246, se află o notă importantă pentru elucidarea problemei în discuție, în care editorul anunță pregătirea volumului al doilea, care urma să cuprindă Ἱστορία τοῦ Καρμελιτζάν, și alte povești care nu sînt numite. Credem că va fi apărut și al doilea tom din Νέα Χαλιμά, care a stat la baza versiunii românești, căci la începutul povestirii, pe f. 1^{r} din ms. *5290*, este introdusă o precizare a editorului grec, păstrată și de traducătorul român, care corespunde anunțului de la sfîrșitul primului volum, (p. 246): „[...] *soltana Halima*, după rînduiala ce au făcut împăratului Aidin, *după cum am zis la tomul întîi*, au început a-i spune [...]".

[57] Vezi N. Cartojan, *op. cit.*, p. 309.
[58] Vezi Marta Anineanu, *lucr. cit.*
[59] *Ibidem*, p. 294.

BDD-A1371 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:00 UTC)

Este posibil deci ca ms. *5290* să fi fost tradus după volumul al doilea din Νέα Χαλιμά, tipărit de Polizois Lampanitziotis la Viena, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea [60].

În privința traducătorului ms. *5290* nu avem încă nici o informație, iar din analiza textului putem doar afirma că era, ca și copistul, un moldovean. Această apreciere o facem pe baza faptului că particularitățile moldovenești sînt prezente atît la nivel fontetic (*acé* 1[r], *ce „cea"* 30[v], *me* 49[r], *făcé* 44[v]; *chicior* 43[r]; *frumușățile* 52[r]; *fandasti* 39[r]; *au agiuns* 32[r], *gios* 17[r], 44[v]), cît și la nivel lexical, mai rezistent la intervențiile copiștilor (*bortă* 44[v], *colb* 69[v], *crivat* 60[v], *ogradă* 36[v], 71[v]).

Versiunea G

În ms. miscelaneu *3456* de la BAR se află, între f. 373[r]—380[v], un fragment din *Halima*. În nota introductivă de la f. 373[r] se fac precizări în legătură cu traducătorul și data efectuării traducerii: „În vreme vechi era un împărat și apucîndu-să la vorbă cu vizăriul său pentru multe cele, au sfîrșit în treburile acele și au început aceste istorii turcești din *Halemaoa* turcească și grecească, tomul întîi, tălmăcită moldovenește de mine, mai gios iscălitul, la anul 1815, martie 12, în vreme Măriii sale domnul nostru Scarlat Alexandru Calimah Voievod. Costachi Năstac" [61].

Afirmația că textul face parte din tomul întîi este desigur o confuzie a traducătorului, căci *Istoria lui Seif Moltuc* este prima poveste din tomul al treilea al primei ediții grecești, care cuprinde selecții din *O mie și una de zile*. Nu se cunoaște nici o altă versiune care să aibă schimbată ordinea basmelor. Costachi Năstac a putut utiliza volumul al treilea din Ἀραβικόν μυθολογικόν, tipărit la Veneția în anul 1762 și reeditat în anii 1803 și 1815. Compararea făcută între textul lui Năstac și traducerea lui Șerban din ms. *2587* ne-a dus la concluzia că avem a face cu două versiuni românești diferite, care însă au utilizat același original.

Ilustrăm această afirmație cu un exemplu din *Istoria lui Moltuc*:

> Ms. *3456* f. 374[r]: „Ficior de împărat Moloc, fă-mi acest bine și-m spune di ești mulțumit au ba. Au răspuns Moltuc: — Ah, împăratul meu, înălțime împărăției tale poate să priceapă de sînt mulțămit au ba; eu, fiindcă mă aflu supt acoperemîntul împărăției tale și plin de toate darurile cu carele mă dăruiești totdeauna, mai mulțămit decît așa nu poate a mai fi. Au răspuns împăratul: — La toate aceste sînt încredințat că sînt așa, dar pofta me este ca să-m spui de este vreun lucru împrotivitori liniștii tale".
>
> Ms. *2587*, f. 161[r]: „Șeihzaade Seif, fă-m acest dar să-m spui de ești mulțămit la norocirea ta sau nu. Moltuc au răspuns: — Împăratul mieu, înălțimea împărăției tale poate să cunoscă de sînt mulțămit sau nu. Eu, fiind adoperit supt poala împărăției tale și plin de darurile care de apururea împarți cătră mine, nu poci să fiu într-alt chip, fără numai foarte mulțămit la această a mea norocire. Zise împăratul: — La acestea sînt încredințat, numai pofta mea este să-m spui de carecumva vreun lucru îți va fi smintind îndestularea voii tale".

[60] Nu cunoaștem anul apariției acestui volum.
[61] Lectura acestei note ne aparține; ea diferă în unele locuri de transcrierea din *BCP*.

BDD-A1371 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:00 UTC)

În legătură cu ms. *3456*, mai consemnăm că povestea din *Halima*, „tălmăcită moldovenește", este un autograf al traducătorului Costachi Năstac și că trăsăturile dialectale ale textului confirmă că acesta era moldovean.

Concluzii

1. În literatura noastră din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și de la începutul secolului al XIX-lea, perioadă care coincide cu începuturile modernizării limbii române literare, poveștile orientale din *Halima* s-au tradus de mai multe ori, cele 20 de manuscrise cercetate de noi grupîndu-se în 7 versiuni care diferă ca dimensiune și importanță.

2. Cea mai veche traducere (versiunea A) s-a făcut după un original încă necunoscut în Moldova înainte de anul 1771 și s-a păstrat în trei copii moldovenești fragmentare (ms. *V-15* BCU Iași, ms. *1067* BAR, ms. *5562* BAR).

3. Cea mai amplă traducere (versiunea B) a fost efectuată înainte de anul 1778 de vătaful Șerban Bodeț, fratele monahului Rafail de la Hurez.

În afară de ms. *2587* de la BAR (tomuri I, II, III — Muntenia), care reproduce integral arhetipul B, traducerea lui Șerban s-a păstrat în copii fragmentare după cum urmează [62]: ms. *II-126* BCU Iași (tomuri I, III — incomplet — Moldova), ms. *5* Biblioteca Mănăstirii Sf. Ioan cel Nou — Suceava (tomuri I, II — incomplet — Moldova), ms. *2861* BAR (tom I — Moldova), ms. *4136* BAR (tom I — Muntenia), ms. *3187* BAR (tom I — Moldova), ms. *5363* BAR (tomuri II, III — fragmente — Muntenia), ms. *1260* BAR (tom I — incomplet — Muntenia), ms. *2563* BAR (tom I — fragment — Muntenia), ms. *5499* BAR (tom II — Transilvania), ms. *5501* (tom I — Muntenia), ms. *2636* BAR (tom III — Transilvania). Numărul total al copiilor păstrate după versiunea B este de 12. În secolul al XVIII-lea nu s-a tradus *Halimaua* în Transilvania, manuscrisele brașovene (nr. *2636* și *5499* de la BAR) fiind copii ale traducerii lui Șerban.

4. Majoritatea traducerilor românești s-au făcut după originale neogrecești (versiunile B, D, E, F, G).

5. Versiunile B, D, E, G au utilizat compilația grecească tipărită pentru prima dată la Veneția în anii 1757 (tomul I) și 1762 (tomurile II și III) și reeditată, la începutul secolului al XIX-lea, în anii 1803 și 1815.

6. Versiunea F a fost tradusă probabil după volumul al doilea din Νεα Χαλιμά, editat de Polizois Lampanitziotis la Viena.

7. Pornind de la conținutul poveștilor și de la puternica influență turcă, la nivel lexical, remarcată în versiunile A și C, am apreciat că pentru acestea s-ar putea presupune un izvor oriental (manuscris), pătruns în țara noastră printr-un intermediar (grecesc).

8. Din materialul prezentat reiese larga popularitate pe care au avut-o basmele orientale din *Halima*. Frumusețea poveștilor a determinat traducerea acestora în mai multe rînduri și răspîndirea lor în numeroase copii la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea în toate provinciile românești. Cea mai mare circulație a avut-o traducerea lui Șerban, care a contribuit astfel la formarea gustului artistic, la dezvoltarea și unificarea limbii literare.

[62] Vom indica în paranteză tomurile cuprinse în fiecare manuscris și provincia în care s-a făcut copia.

BDD-A1371 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:00 UTC)

LES PREMIÈRES TRADUCTIONS DE *HALIMA* EN ROUMAIN

RÉSUMÉ

L'étude s'occupe des premières traductions roumaines, manuscrites, de la célèbre collection de contes orientaux connus aussi sous le titre de *Halima*, traductions effectuées dans les Pays Roumains pendant la deuxième moitié du XVIIIe siècle et le commencement du XIXe, siècle. Jusqu'à présent, il n'y a pas d'accord entre les chercheurs sur le nombre des traductions, les sources utilisées, l'identité des traducteurs ou, du moins, leurs lieux d'origine. C'est pourquoi l'auteur se propose de reprendre les questions par l'étude philologique des manuscrits, en ajoutant aussi quelques renseignements trouvés dans les documents de l'époque. Ses conclusions sont les suivantes :

1. Tous les vingt manuscrits roumains sont groupés en sept versions différentes comme dimmensions et comme importance.

2. La plus ancienne traduction (version A), conservée en trois copies moldaves fragmentaires (ms. *V-15* BCU Iași, ms. *1 067* BAR, ms. *5 562* BAR), a été effectuée en Moldavie, avant l'année 1771, d'après un original inconnu.

3. La plus ample version (B) c'est l'oeuvre du frère du moine Rafail de Hurez, Șerban Bodeț, qui, à partir de l'édition *princeps* néogrecque (publiée en trois tomes à Venise, en 1757 et 1762), en a réalisé la traduction entre 1762—1778. Exceptant le ms. *2 587* BAR (tomes I, II, III — Valachie), qui reproduit entièrement l'archétype B, la traduction de Bodeț a été conservée dans des copies fragmentaires, comme il suit : ms. *II-126* BCU Iași (tomes I, III, incomplet — Moldavie) ms. *5* de la bibliothèque du monastère „Sfîntul Ioan cel Nou" de Suceava (tomes I, II — Moldavie), ms. *2 861* BAR (tome I — Moldavie), ms. *4 136* BAR (tome I — Valachie), ms. *3 187* BAR (tome I — Moldavie), ms. *5 363* BAR (tomes II, III, fragments — Valachie), ms. *1 260* BAR (tome I, incomplet — Valachie), ms. *2 563* BAR (tome I, fragment — Valachie), ms. *5 499* BAR (tome II — Transylvanie), ms. *5 501* BAR (tome I — Valachie), ms. *2 636* BAR (tome III — Transylvanie). La supposition que l'oeuvre ait été traduite aussi en Transylvanie au XVIIIe siècle s'est avérée fausse, les manuscrits de Brașov n'étant que des copies de la traduction de Bodeț.

4. La plupart des traductions roumaines (les versions B, D, E, F, G) ont été faites d'après l'original néogrec.

5. Les versions B, D, E, G ont utilisé la compilation grecque éditée pour la première fois à Venise en 1757 (tome I) et 1762 (tomes II et III) et rééditée au début du XIXe siècle, en 1803 et 1815.

6. La version F a été probablement faite d'après le deuxième tome de Νέα Χαλιμά, édité à Vienne par Polizois Lampanitziotis.

7. Quant aux versions A et C on suppose un original oriental (manuscrit) arrivé peut-être dans les Pays Roumains par un intermédiaire (néogrec).

Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor
Iași, str. Codrescu, nr. 2

BDD-A1371 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:00 UTC)